

Мультимедійний проєкт

УКРАЇНА НА СВІТОВОМУ ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ

Студентський збірник наукових праць

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2021

УДК 348.48 (477)(082)

ББК 65

У-45

*Рекомендовано до друку радою
факультету міжнародних відносин
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 7 від 24 лютого 2021 р.)*

Науковий керівник проєкту Сергій Рудько,

кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри країнознавства Національного університету «Острозька академія»

Рецензенти:

Кулаковський П. М., доктор історичних наук, професор кафедри країнознавства Національного університету «Острозька академія»;

Шишкін І. Г., кандидат історичних наук, доцент кафедри країнознавства Національного університету «Острозька академія».

У-45

Україна на світовому туристичному ринку: студентський збірник наукових праць / за ред. Сергія Рудька. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 112 с.

DOI 10.25264/24.02.2021

Збірник містить студентські наукові дослідження, підготовлені слухачами і слухачками університетського курсу «Україна на світовому туристичному ринку». Є частиною мультимедійного студентського проєкту, у межах якого також створено цикл відеопрезентацій на Youtube-каналі про сучасні види туризму в Україні.

В опублікованих статтях розкрито сучасний стан і динаміку розвитку українського туристичного ринку, місце України на світовому ринку туризму, актуальні проблеми і тенденції таких видів туризму, як: лікувально-оздоровчий, спортивний, діловий, релігійний і паломницький, темний та енотуризм. Особливістю збірника є те, що кожна публікація містить QR-код із лінком на відео на YouTube, яке аудіовізуально доповнює текст.

УДК 348.48 (477)(082)

ББК 65

© Автори статей, 2021

ЗМІСТ

<i>Мирослава КОСИНСЬКА, Аліна ЩЕРБІНІНА</i> СТАН ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	4
<i>Юрій СТРУЧЕВСЬКИЙ, Кирило ШАНДАЛЮК</i> РОЗВИТОК СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	23
<i>Анастасія ЗАРУЦЬКА, Наталія МІНІЧ</i> ЕНОТУРИЗМ В УКРАЇНІ	38
<i>Ірина ПІНЧУК, Юлія САВІЦЬКА</i> РОЗВИТОК ТЕМНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	57
<i>Поліна ІВАНОВА, Ірина ГАЛУШКО</i> ГОЛОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДІЛОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	70
<i>Андрій ГОЙ, Дмитро ВЛАДЮК</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	84
<i>Світлана ФЕДОРЕНКО, Оксана ШЕВЧУК</i> ПАЛОМНИЦЬКИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ	96

**Мирослава КОСИНЬСЬКА,
Аліна ЩЕРБІНІНА**
студентки бакалаврату
ОП «Країнознавство»
Національного університету
«Острозька академія»

СТАН ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Вступ

Лікувально-оздоровчий туризм – збірне поняття, яке характеризує туристичну діяльність здійснену як з метою лікування, так і профілактики захворювань або задля підтримки гарного фізичного та психологічного стану людини. Загалом лікувально-оздоровчий туризм може включати подорожі, здійсненні з метою:

- діагностики захворювань, їх лікування або профілактики;
- реабілітації та відновлення після травм та хвороб;
- отримання вузькоспеціалізованих медичних послуг.

Наприклад, пластична хірургія, стоматологія, кардіо- та нейрохірургія, переривання вагітності, евтаназія тощо. Частіше всього такі подорожі здійснюються до іншої держави. Це може бути зумовлено вартістю медичних послуг, їх якістю, а також особливостями законодавства тієї чи іншої країни;

- практики традиційних методів медицини, поширених в окремих країнах та регіонах;
- профілактики та підтримки організму в здоровому стані;

– відпочинку, подолання стресу, підтримки не тільки здорового фізичного стану, а також психологічного та емоційного тощо;

– практики здорового способу життя тощо.

Як бачимо лікувально-оздоровчий туризм є доволі різноманітним. І така його варіативність вимагає залучення значного спектру туристичних послуг та об'єктів. Перш за все йдеться про досить специфічні для туристичної галузі установи як лікарні, санаторії, пансіонати, масажні кабінети, салони краси тощо. Важливу роль також відіграють природні ресурси, так як вони часто стають основою для вузькоспеціалізованих курортів або санаторіїв. Незважаючи на свою специфіку, лікувально-оздоровчий туризм не перестає бути туризмом. А це означає, що важливими також є транспортна інфраструктура, заклади розміщення та харчування, які повинні доповнювати основну лікувальну або оздоровчу програму туру.

В останні десятиліття все більш активно відбувається розвиток лікувально-оздоровчого туризму. Це пов'язано з багатьма факторами: зростанням рівня життя населення, ширшим доступом до лікувально-оздоровчих послуг, більшою потребою у цих послугах, у зв'язку з більш напруженим способом життя, виникненням нових хвороб тощо.

В таких умовах успішний розвиток туристичної галузі загалом і лікувально-оздоровчого туризму зокрема, напряму залежить від швидкого пристосування до нових умов мінливого світу. На прикладі лікувально-оздоровчого туризму в Україні спробуємо розглянути становлення, розвиток та подальші перспективи існування цього виду туризму.

1. Становлення та розвиток лікувально-оздоровчого туризму в Україні

Лікувально-оздоровчий туризм має досить довгу історію. Ще у давні часи були відкриті різноманітні цілющі властивості природних ресурсів. Заради їх пошуку іноді долались і тисячі кілометрів. Так формувались зародки лікувально-оздоровчого про-

цесу. В Україні цей процес йшов паралельно з європейським, але водночас мав і свої особливості. Для кращого розуміння історії розвитку лікувально-оздоровчого туризму, виділяють декілька етапів: зародження, фазу активного розвитку, радянський і сучасний періоди [10]. Далі кожен етап розглянемо більш детально.

Період від появи людини і до початку XIX ст. прийнято вважати етапом становлення туризму взагалі, і його лікувально-оздоровчої складової зокрема. Незважаючи на таку довгу протяжність, це найменш досліджений період у формуванні туристичної галузі в Україні. Перш за все це пояснюється відсутністю джерельної бази. Однак можемо зазначити, що у документах XVI-XVIII ст. знаходимо перші записи про лікувальні природні джерела на території України. Наприклад, мінеральні сірководневі джерела Великого Любена (XVI ст.), Немирова (XVI ст.), Збручанські мінеральні води (XVII ст.), Слов'янські солоні озера (XVII ст.), кримські грязі та солоні озера Півдня (XV-XVI ст.) та багато інших [10].

Другий етап охоплює XIX – початок XX ст. В цей час починають активно з'являтися різноманітні курорти. На українських землях ведеться активне освоєння та облаштування для туристичних умов Кримського півострова та всього Чорноморського узбережжя. Найбільшою популярністю користувалось південне узбережжя Криму. Так, маленьке селище, яким була Ялта в 1802 р. в досить швидкий термін перетворилось на велике місто [10]. З кінця XIX ст. популярності набувають місця Криму з лікувальними грязями. В цей час відбувається активне будівництво відповідної інфраструктури в місті Євпаторія: грязьові лікарні, готелі, парки. Одночасно з цим проводяться наукові дослідження лікувальних властивостей грязей та мінеральних вод та підготовка відповідних фахівців. З цією метою у 1912 році був відкритий Цандерівський інститут для навчання майбутніх лікарів-бальнеологів [10].

Хоча наприкінці XVIII – на початку XX ст. Крим був одним з найбільш популярних та відомих курортів Російської імперії, інші українські землі теж могли похвалитись появою санато-

ріїв та курортів. Наприклад, санаторій з'являється на березі Куяльницького лиману (сучасна Одеська обл.). У 1843 р. перша лікарня з'явилася й на Хаджибейському лимані, трохи пізніше (1853 р.) – на Сухому (сучасна Одеська обл.) [10].

В документах XVI ст. знаходимо перші згадки про курорти Карпат, але активний розвиток туризму припадає вже на початок XIX ст., коли масово почали будуватись лікарні та санаторії. Хоча передумовою появи лікувальних закладів був розвиток нафтової промисловості в регіоні. Так, мінеральні джерела Трускавця вияви випадково, коли у 1820 р. поряд бурили нафтову свердловину. Через 7 років в Трускавці вже було побудовано лікарню. Цей момент можна вважати початком існування Трускавця, як бальнеологічного курорту [13]. Наприкінці XIX ст. лікування за допомогою кліматичних ресурсів та мінеральних вод активно розвивається і у Моршині [10]. Тут відкривають лікарні за зразками найкращих німецьких та швейцарських курортів. Одночасно з цим, поблизу від Моршина було відкрито поклади торф'яної грязі, що сприяло утворенню тут бальнеологічного курорту (1878 р.) [9].

Час існування Радянського Союзу можна виділити, як окремий етап у розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. Характерною особливістю цього етапу була централізація управління туристичною галуззю [10]. Курорти та санаторії повинні були підпорядковуватись державним органам охорони здоров'я. До процесу будівництва санаторіїв та пансіонатів, їх благоустрою та покращення, часто крім Нарккому охорони здоров'я СРСР, долучались також й інші кооперативні організації та профспілки. Період найбільшого розвитку санаторіїв і курортів припадає на післявоєнний період. В цей час курорти та пансіони були максимально доступними для населення. Часто працівникам на роботі видавались путівки на відпочинок в санаторії, або ж їх можна було придбати зі значною знижкою. До того ж, в Радянському Союзі була створена потужна мережа дитячих спеціалізованих санаторіїв, куди приїжджали діти після перенесення захворювань нервової системи, органів ди-

ханья, шлункового тракту, серцево-судинної системи, суглобів. Крім того, відкривалось багато піонерських таборів, які зазвичай мали доступ до різних лікувальних природних ресурсів. За приблизними підрахунками відомо, що кожного року на курортах та санаторіях України лікувалось та відпочивало понад 600 тис. дітей, які прибували з усіх регіонів СРСР [10]. Станом на 1984 р. в Україні налічувалося 1480 санаторіїв, пансіонатів лікування та відпочинку, які були розраховані на одночасний прийом 331 тис. осіб. У цьому ж році санаторно-курортним лікуванням і всіма видами організованого відпочинку було залучено понад 54 млн. осіб, які приїжджали з різних кінців держави, а інколи й з-за кордону [10].

З розпадом Радянського Союзу і появою незалежної України розпочинається новий етап у розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Економічна та адміністративна криза, що супроводжували перші роки самостійності країни, вплинули також і на всю туристичну сферу. Відсутність законодавчого врегулювання туристичної діяльності, централізованих органів управління та достатнього фінансування, призвели до того, що в 1990-х роках туристична галузь занепадає, в тому числі й лікувально-оздоровчий туризм [10].

Однак по мірі подолання соціально-економічної кризи поступово змінюються форми власності, джерела фінансування, методи управління на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. У 1995 р. було прийнято Закон України «Про туризм», у 2000 р. – Закон України «Про курорти», що дало поштовх до розвитку галузі. В 2013 році також була заснована Українська асоціація медичного туризму (УАМТ) [15]. Серед всього іншого, метою асоціації є просування медичного туризму, як одного з найбільш ефективних напрямків охорони здоров'я в Україні. УАМТ є членом Всесвітньої асоціації медичного туризму і веде активну співпрацю з різноманітними міжнародними партнерами. Важливо зазначити, що у 2019 році Українська асоціація очолила Раду Всесвітньої асоціації медичного туризму. Також, за підтримки цієї організації, в жовтні (6-9 жовтня)

2020 року в Києві [15] був проведений 4-й Глобальний форум з лікувально-оздоровчого туризму, на якому, зокрема, обговорювались нові виклики, та пов'язані з цим перспективи, у функціонуванні медичного та лікувально-оздоровчого туризму [15]. Очевидно, що найбільш актуальною темою для дискусій були можливості існування та нормальна організація туризму під час пандемії COVID-19. Більш детально це питання ми розглянемо у третьому розділі роботи «Проблеми та перспективи розвитку на сучасному етапі».

Як висновок, можемо сказати, що лікувально-оздоровчий туризм в Україні має довгу історію. Перш за все це зумовлено наявними в нашій країні природними ресурсам та географічним розташуванням. Вихід до двох морів, наявність двох гірських систем, багаті джерела мінеральних вод, лікувальних грязей, сприятливий клімат стали основою лікувально-оздоровчого туризму в Україні, який впродовж багатьох років переважно був представлений санаторіями та пансіонами. На сучасному етапі все більше уваги приділяється також і суто медичному туризму, де провідну роль відіграють висококваліфіковані лікарі.

2. Основні дестинації та їх характеристика

Ринок лікувально-оздоровчого туризму в Україні представлений достатньо широко і включає в себе традиційні для цієї галузі санаторії, пансіони та оздоровчі курорти, широкий спектр вузькоспеціалізованих медичних послуг, а також інші різноманітні послуги та сервіси (масаж, послуги косметолога, медитації тощо), що скоріше слугують додатком до інших туристичних послуг. Далі окремо розглянемо основні лікувально-оздоровчі центри України, а також той спектр медичних послуг, який особливо користується попитом серед міжнародних туристів.

На сьогодні центрами санаторно-курортного та оздоровчого туризму в Україні є гірські й передгірні райони Закарпатської, Івано-Франківської та Львівської областей, а також Чорноморське узбережжя Миколаївської, Херсонської та Одеської облас-

тей [16], які мають певну інфраструктуру для розміщення туристів, які приїжджають для лікування та оздоровлення.

В Україні знаходиться 58 курортів, 45 з яких – загальнодержавного і міжнародного значення. Для порівняння, сусідні з нашою країною – Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина мають менше курортів: 43, 33, 22 та 18 відповідно [12]. Найвідомішими курортами України є Трускавець, Моршин, Східниця, Немирів (Львівська область); Соїми, Свалява, Кваси, Синяк, Берегове, Солотвино (Закарпатська область); курорти Хмільник (Вінницька область), Миргород (Полтавська область), Бермінводи (Харківська область), Бердянськ, Кирилівка (Запорізька область), Гопрі, Генічеськ (Херсонська область), Одеса та інші (Рис. 1) [12]. Нижче наведемо коротку характеристику деяких з цих курортів.

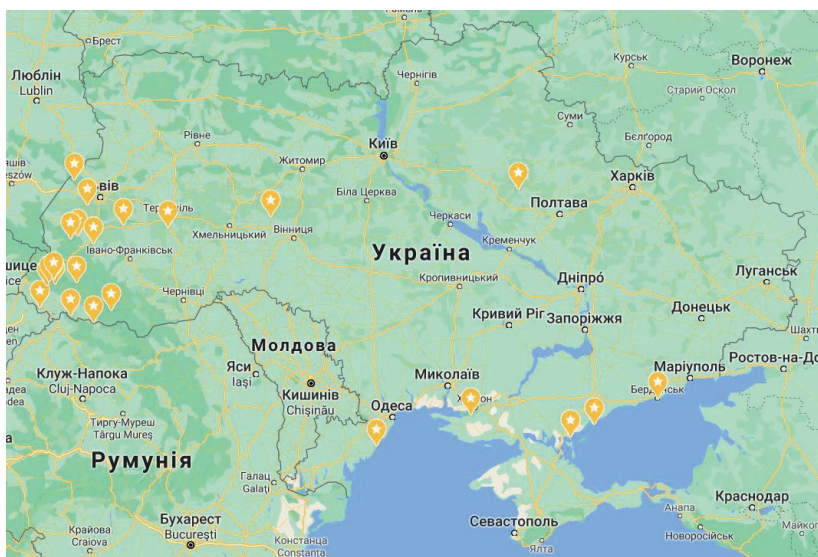

Рис 1. Основні дестинації лікувально-оздоровчого туризму в Україні

Миргород – бальнеологічний¹ курорт, що знаходиться у Полтавській області. Незважаючи на свою відносну молодість (курорту трохи більше ста років – 1919 р.), Миргород користується значною популярністю серед туристів. Як зазначають на офіційному сайті курорту, щорічно їх відвідує близько 30 тисяч відпочиваючих не тільки з України, але й з усього світу [7]. Така велика кількість туристів їде у Миргород за лікувальними грязями та унікальними мінеральними водами, що допомагають при лікуванні захворювань обміну речовин, шлунково-кишкового тракту, нервової системи та опорно-рухового апарату [7].

Моршин – бальнеологічний курорт Львівської області. Курорт Моршин (1878 р.) – один із найстаріших бальнеологічних курортів України, який щороку приймає тисячі відвідувачів. Розташований він у Львівській області за 82 км від Львова. Цілюща мінеральна вода «Моршинська» має високий лікувальний ефект при захворюваннях печінки, жовчного міхура, хворобах кишечника та шлунку, хворобах стравоходу тощо [9]. Крім того курорт надає значну кількість культурно-пізнавальних та розважальних послуг, що значно розширює коло потенційних відвідувачів. Наприклад, під час перебування в Моршині можна відвідати скелі в печери Довбуша, озеро Синевир, фортецю Тустань, показатись на закарпатському трамвайчику і багато чого іншого [9].

Солотвино – кліматичний, бальнеогрязьовий курорт у Закарпатській області. В селищі Солотвино Закарпатської області розташований однойменний курорт. Особливістю курорту, що забезпечила йому популярність, є наявність тут соляних шахт. Ще декілька років тому, тут видобували сіль, але сьогодні у котлованах набирається мінеральна вода, що за своїми властивостями подібна до Мертвого моря. Одним із найбільших солоних озер курорту Солотвино є озеро Кунігунда [18]. Також курорт відомий своїми лікувальними грязями, а соляні шахти добре підходять

¹ Бальнеологія (від лат. *balneum* – купання і терапія) – розділ медицини, що вивчає лікувальні мінеральні води, а саме їхні властивості, класифікацію та критерії оцінки терапевтичного впливу на організм при різних захворюваннях.

для лікування захворювань органів дихання (у тому числі бронхіальної астми та туберкульозу). Загалом курорт буде також корисним і для людей з проблемами опорно-рухового апарату, нервової системи тощо [17].

Східниця – бальнеологічний курорт, Львівська область. Східниця (1976 р.) – невелике курортне селище, розташоване недалеко від курорту Трускавець та відоме завдяки джерелам мінеральних вод, яких нараховується близько 38. Склад води різниться від джерела до джерела. Є серед них знамениті «Нафтуса» та «Боржомі», залізисті води (що містять у своєму складі не менше 20 мг/л заліза), бромні води (насичені бромом хлоридно-натрієві води) [6]. Привабливість курорту зумовлена також його розташуванням в карпатських горах. Східниця є популярною як серед українських туристів, так і серед іноземців. Найбільш популярним є період новорічних свят. Не забуваючи про лікувальний потенціал Східниці, важливо зазначити, що відвідання курорту буде корисним для людей з захворюваннями шлунково-кишкового тракту, печінки, жовчовивідних шляхів, сечостатевої та ендокринної систем [6].

Трускавець – бальнеологічний курорт, Львівська область. Курорт Трускавець (1827 р.) – один із найбільш популярних курортів України. Кожного року Трускавець відвідує близько 900 тисяч туристів [13] не лише з України, а й з усього світу. Своїми лікувальними можливостями він не поступається Карловим Варам, Баден-Бадену, Вісбадену та іншим. Багато в чому туристи обирають український курорт Трускавець завдяки запасам мінеральних вод – чотирнадцять природних джерел («Нафтуса», «Маруся», «Софія», «Катерина», «Анна», «Юзя» та ін.), а також копалинам «гірського воску» – озокериту. В Трускавці проходять курси лікування захворювань шлунку, кишківника, печінки, жовчного міхура, нирок, гінекологічних захворювань, захворювань опорно-рухового апарату [13]. До того ж, в Трускавець приїжджає багато туристів більше з культурно-пізнавальною метою, ніж з оздоровчою. Крім готелів та здравниць, на курорті

розміщено багато розважальних об'єктів: кінотеатри, музеї, аквапарк, тематичні парки, клуби, паби.

Берегове – бальнеологічний курорт у Закарпатській області. Курорт Берегове (1967 р.) відомий своїми термальними джерелами. Мінеральні води курорту мають багатий вміст заліза. На двох озерах діють термальні джерела високої мінералізації, аналогі яких можна зустріти на Камчатці та Сахаліні, в Ісландії та Новій Зеландії [14;17]. Басейни з термальною мінеральною водою функціонують на території комплексів «Закарпаття» (1967 р.) та «Жайворонок» (2011 р.) [14]. Завдяки особливому хімічному складу у воді швидко помирають різні хвороботворні мікроби. Перебування на цьому курорті має ряд особливостей, тому перед активним відпочинком там, все ж рекомендують проконсультуватись з лікарем. Термальні джерела курорту Берегове рекомендується відвідувати людям з захворюваннями опорно-рухового апарату, нервової, серцево-судинної систем [17].

Сергіївка – кліматичний, бальнеогрязьовий в Одеській області. Курортами багата не тільки західна Україна. Так само і в Одеській області можемо знайти унікальний курорт – Сергіївка (1972 р.), що розташований на березі Будацького лиману. Це місце особливе тим, що лиман із цілющими грязями розділяє селище на кілька частин. Зокрема, основна частина Сергіївки розташована на материковій частині. Тут збудовані готелі, кафе, санаторії тощо. Цікавим є такий факт – щоб добратися до берега моря потрібно пройти «кілометр здоров'я», – відстань через міст, який проходить через лиман до Чорного моря. Більшість туристів курорт приваблює власне своїми лікувальними грязями, що корисні для рухового апарату людини [18].

Крім курортів важливою складовою лікувально-оздоровчого туризму в Україні є надання професійних медичних послуг. Цей сектор орієнтований переважно на іноземних туристів. Основними критеріями вибору України для медичного туризму є невисокий рівень цін, у порівнянні із зарубіжними клініками; спеціалізація клінік та високі результати успішного лікування. Приклад: лікування безпліддя в українському спеціалізованому

центрі лікування безпліддя (напр.: Клініка репродуктивної медицини «Надія») коштує 2500 євро, а в Англії (The London Women's Clinic) – 4 800 євро. Результативність лікування у цих двох центрах має однаковий результат [8].

Крім того, перевагами лікування іноземців в Україні є відсутність черг на лікування, висока кваліфікація медичних працівників та якість сервісу. Впровадження безвізового режиму з країнами Євросоюзу зробило медичний туризм більш доступним для європейців, які поспішили цим скористатись. Крім того, розвитку в'їзного медичного туризму сприяють певні законодавчі особливості України, в порівнянні з іншими країнами ЄС. Найбільш яскравий приклад – це суворе законодавство Республіки Польща щодо переривання вагітності.

Основними напрямками в'їзного медичного туризму в Україну є стоматологія та лікування безпліддя. Також є інтерес іноземних пацієнтів до напрямів відновної медицини (наприклад, Міжнародна клініка реабілітації «Реабілітаційний центр «Еліта» у м. Трускавець), офтальмології та радикальної медицини: кардіології (Інститут серця МОЗ України), лікування стовбуровими клітинами [8]. Найчастіше з метою отримання українських медичних послуг пацієнти приїжджають з наступних країн: Франція, Англія, Італія, Німеччина, США, Канада, Ізраїль [8].

Як можемо побачити, Україна володіє досить великими ресурсам для здійснення лікувально-оздоровчого туризму. Різноманітність природних та кліматичних ресурсів, дозволяють створити курорти та оздоровчі центри у всіх регіонах України. Одночасно з цим, завдяки низьким цінам і високій якості сервісу, розвивається також суто медичний туризм.

3. Проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні

Розвиток лікувально-оздоровчого туризму тісно пов'язаний із станом санаторно-курортної галузі, і в сучасних умовах України він стикається з певними труднощами. Кількість санаторно-курортних комплексів та курортів скорочується, бракує

фінансування, погіршення стану медичного обладнання тощо. Але, незважаючи на це, Україна має багатий рекреаційно-туристичний потенціал та важливі передумови для створення високорозвинених туристичних об'єктів. Загальні проблеми оздоровчого туризму в Україні зумовлені такими факторами:

- застаріла матеріально-технічна база багатьох лікувально-рекреаційних підприємств країни;
- недостатнє використання в рекреації наявних у країні природних терапевтичних ресурсів;
- вузький спектр пропонованих лікувально-оздоровчих закладів;
- вузький спектр додаткових послуг дозвілля в лікувально-оздоровчих закладах;
- недостатня промоція та брендування регіонів України як сприятливих для лікувально-оздоровчого туризму;
- відсутність єдиної політики гостинності у сфері надання лікувально-оздоровчих послуг;
- відсутність розвинених комплексів інфраструктури;
- природно-кліматичні особливості окремих регіонів (Карпати, Чорне та Азовське моря) диктують сезонну складову та нерівномірність надання певних видів терапевтичних та оздоровчих послуг;
- поширення пандемії COVID-19 [12].

Організація ефективного відпочинку, оздоровлення та відпочинку, профілактика та зменшення захворюваності та інвалідності, а також зміцнення здоров'я населення всіх вікових груп мають особливе значення в період складних соціально-економічних та екологічних умов.

Політична нестабільність у країні та глибока фінансово-економічна криза призвели до зростання вартості послуг з низькою якістю обслуговування, що є причиною зниження попиту та зменшення заповнюваності лікувально-оздоровчих об'єктів, які сьогодні використовуються приблизно на 40% [4]. В Україні також відсутній єдиний орган, котрий сповна контролював би не окремі частини ринку лікувально-оздоровчих послуг, а пов-

ністю весь комплекс ринку, широко проводив та поширював на світовий туристичний ринок вітчизняний продукт.

В останні десятиліття спостерігається тенденція до зменшення кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів, що пов'язано з низкою проблем, що існують у країні (соціально-економічні, військові операції на сході, окупація території Автономної Республіки Крим, COVID-19 тощо).

До 2017 року кількість оздоровчих закладів усіх типів значно зменшилась порівняно з 2012 роком. Особливо це стосується санаторіїв та пансіонатів з лікуванням (з 484 установ у 2012 р. до 284 у 2017 р.), а також санаторно-профілактичні клініки (185 заклади у 2012 р. до 55 у 2017 р.). Це пов'язано з тим, що величезна кількість їх була зосереджена в Криму. Україна втратила ці медичні заклади через окупацію цієї території [4].

Існують суттєві слабкі місця в застарілій інфраструктурі лікувально-оздоровчих закладах та вузькому спектрі послуг, що ними надаються. Лише 67% від загальної кількості закладів санаторно-курортного комплексу мають підрозділи сектору послуг, але навіть якщо вони є, більшість оздоровчих закладів навіть не відповідають вимогам Національного стандарту [3]. Крім того, існує проблема ослабленого фактору «унікальності» брендів деяких вітчизняних курортів порівняно із закордонними. Відомі вітчизняні бренди фактично відсутні у санітарно-курортній галузі, за винятком кількох курортних асоціацій.

За роки незалежності санаторно-курортний сектор в Україні практично залишився без державних субсидій. Відсутність бюджетного фінансування було наслідком скорочення низки державних програм (санаторно-курортне лікування хворих на туберкульоз, травматичні захворювання спинного мозку, серцевих хворих тощо). Значна кількість санаторіїв перетворені на медичні заклади і набули статусу баз відпочинку з низьким рівнем обслуговування [3].

Розвиток лікувально-оздоровчого туризму безпосередньо пов'язаний з раціональним використанням природних терапев-

тичних ресурсів на територіях, присвячених оздоровленню. Однак значна кількість оздоровчих закладів споживає родовища природних терапевтичних ресурсів з непідтвердженими та безцінними запасами. Більшість свердловин з мінеральною водою, що експлуатуються, застарілі технічно та технологічно і зазвичай використовуються для промислового розливу в пластикові контейнери. У цьому випадку упакована мінеральна вода не використовується відповідно до медичного зонування в інших лікувально-оздоровчих закладах [16]. Зони становлять реальну загрозу для родовищ мінеральних вод, грязей та інших природних лікувальних ресурсів.

Сталий розвиток лікувально-оздоровчого туризму неможливий без модернізації водогосподарських, водоочисних та каналізаційних споруд; мобілізація підземних вод для питного водопостачання та раціональне використання наявних джерел. В даний час державним пріоритетом є будівництво закритих систем водопостачання для лікувально-оздоровчих закладів, незалежно від їх власності та підпорядкування, як частина стратегії просування безвідходних технологій [16].

Для усунення згаданих негативних факторів розвитку лікувально-оздоровчого туризму доцільним є:

- підвищення ефективності загального державного та регіонального регулювання санаторно-курортної сфери;
- розробка та впровадження комплексу заходів, спрямованих на залучення інвестицій для розвитку інфраструктури санаторно-курортного комплексу;
- вдосконалення системи оприлюднення можливостей лікувально-оздоровчої галузі країни в цілому, щоб позиціонувати Україну на світовому ринку медичних та оздоровчих послуг як провідного регіону лікування та реабілітації;
- розвиток інформаційно-рекламної та маркетингової діяльності санаторно-курортних закладів; збалансування цінової політики та якості базових та додаткових медичних та оздоровчих послуг, запровадження системи знижок;

- вдосконалення організації діяльності санаторно-курортних закладів, спрямованої на зменшення витрат на їх утримання та зменшення вартості путівки;
- розробка та впровадження інноваційних заходів щодо формування на ринку санаторно-курортних послуг України підприємств вітчизняної лікувально-оздоровчої галузі нових вітчизняних брендів [16].

Варто відзначити, що за останній рік найголовнішою проблемою лікувально-оздоровчого туризму, як і всього туризму загалом, стала пандемія COVID-19, що стала на перешкоді діяльності цієї сфери. У зв'язку з цим з 17 березня в Україні були закриті кордони, відповідно туристи не мали змоги вільно пересуватися. Обов'язковим для всіх туристів була самоізоляція протягом двох тижнів на карантині, а по прибуттю у свою країну – провести ще два тижні самоізоляції. Тож із запровадженням карантину надії на іноземних туристів практично знизилась до мінімуму. Лікувально-оздоровчий бізнес виявився менш вразливим до результатів «локдауну», ніж готельний чи ресторанний. Проте не можна оминути той факт, що він не зазнав економічних наслідків. Більше всього, звичайно ж, постраждали ті клініки й оздоровчі заклади, які працюють з туристами лікувально-оздоровчого туризму системно, а не час від часу. До пандемії спостерігалась сприятлива тенденція до збільшення пацієнтів з закордону, проте пандемія COVID-19 це зупинила. Вперше було закрито всі оздоровчі заклади, що значно погіршило бюджетні показники [11].

Україна має високий потенціал в розвитку лікувально-оздоровчого туризму з урахуванням таких факторів, як сприятливий клімат, розташування поблизу двох морів, багаті природні ресурси, які доцільно використовувати якомога більше у секторі лікувально-оздоровчого туризму.

Поміж основних напрямків розвитку цього виду туризму перспективними можна виділити залучення інвестицій, покращення партнерства між державним та приватним сектором, удосконалення та пропагування серед населення системи медичного

страхування, діяльність в сфері рекламування та популяризації продукту лікувально-оздоровчого туризму та просування вітчизняного бренду санаторно-курортної діяльності [5].

Лікувально-оздоровчий туризм, який включає в себе поїздки закордон для відновлювання здоров'я, в цьому плані є повністю однією з новіших форм діяльності. В Україні можливості представлені тенденцією до інвестування державних коштів у розвиток оздоровчого туризму та його інфраструктури дає можливість припливу туристів, яка ж і вимагає наявності туристичної інфраструктури: будівництво нових готелів, баз відпочинку, притулків, кемпінгів тощо та реконструкція наявних засобів розміщення. Подібна ситуація спостерігається і щодо закладів громадського харчування.

Також є головна перспектива у зв'язку із створенням кластерів у країні, що призведе до формування специфічної моноспеціалізації з метою розширення взаємозв'язків в рамках рекреаційно-туристичної системи, що накладає значний відбиток на торгівлю, вільний рух капіталу, людських та інформаційних ресурсів. В Україні, за прогнозами експертів, розвиток інноваційних центрів здоров'я у вигляді рекреопарків, рекреополісів, курортполісів і рекреаційних зон в традиційних курортних регіонах (Карпати, Полісся, узбережжя Азовського і Чорного морів) дозволить сформувати загальнонаціональну оздоровчу мережу, інтегровану в міжнародну світову спільноту. Яскравим прикладом надання таких послуг приватна лікувально-оздоровча сфера Львівщини. Влітку 2019 р. було презентовано Львівський кластер лікувально-оздоровчого туризму, у який ввійшли дев'ять висококваліфікованих приватних клінік Львівщини [16].

Пандемія COVID-19 має тенденцію створити новий тренд – незабаром все більше буде популяризуватись лікувально-оздоровчий туризм, так як з завершенням пандемії, люди почнуть сильніше стежити та дбати про здоров'я. Тоді зросте попит на користування профілактичними, антистресовими програмами, а також програмами з посилення імунітету. Відповідно до цього, перспективу має українські лікувально-оздоровчі дестинації.

нації такі як продукт Трускавець, Моршин, Східниця, а також в додаток й гірськолижний курорт Буковель, який отримав ліцензію на бальнеологічне лікування [16]. Такі умови зумовлюють перспективи для розвитку – як для цих дестинацій, так і для всієї України.

Україна може запропонувати іноземним туристам, потенційним клієнтам такі послуги, які мають високі ціни за кордоном, але низькі у нашій країні і які в той же час не поступаються якості закордонним. До прикладу, пластична хірургія, тому клінікам, що надають послуги такої галузі, слід активно налаштовуватись на прийому пацієнтів з-за кордону. Ще одним із варіантів зацікавлення туриста – пропозиція компонованого туру. Для прикладу, в ході ділової поїздки запропонувати лікування. Або ж пропозиція оздоровчих процедур у поєднанні з екскурсіями. Це є доволі актуальною тенденцією, адже подолання сотень кілометрів просто для відпочинку в теперішні часи для людей вже недостатньо.

Робота у галузі покращення діяльності лікувально-оздоровчого туризму України має можливість змінити цей вид туризму на високорентабельну і конкуруючу сферу економіки, так як Україна має достатні природно-рекреаційні та соціально-культурні ресурси. Такі умови дають беззаперечні ознаки лікувально-оздоровчого туризму, як привабливість, доступність, лікувальну та оздоровчу значущість, потенціал до розвитку та ін.

Висновки

Лікувально-оздоровчий туризм в Україні – це надзвичайно багатоманітна та цікава для досліджень туристична галузь. Географічне положення нашої держави зумовило наявність тут різноманітних природних та кліматичних ресурсів, що є основою для розвитку оздоровчого туризму. Різноманітність ландшафту, вихід до двох морів, джерела мінеральних вод, лікувальних грязей, наявність на території гірських систем – все це складає багату основу для процвітаючого курортного бізнесу. Так само

Україна є успішним постачальником медичних послуг. Завдяки низьким цінам і високій професійності медперсоналу лікування в Україні є досить популярним серед громадян Європи, США та Канади. Найбільш популярними медичними послугами є стоматологія, кардіохірургія та офтальмологія.

Одночасно з цим, лікувально-оздоровчий туризм має і ряд проблем, які заважають йому ефективно розвиватись. Перш за все це відсутність нормативно-правової бази, розроблених стратегій розвитку і, звісно, достатнього фінансування. Так само на розвиток цієї галузі наклали свій відбиток анексія Криму та збройна агресія Росії проти України. Найбільшим викликом останнього часу стала пандемія COVID-19.

Попри проблеми і виклики, все ж є багато приводів сподіватись на відновлення і навіть покращення галузі. А поки весь світовий туризм призупинено є час оновити інфраструктуру, розробити стратегії розвитку і після пандемії з готовністю взятись до роботи.

Список використаних джерел:

1. Билим О., Дернова К. Розширення послуг лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2017. № 4. С. 62–71.
2. ВСВІТІ. URL: <http://vsviti.com.ua/ukraine/57917>
3. Галасюк С. Сучасний стан розвитку санаторно-курортної бази в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 15. С. 197–202.
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Дубінський С., Орлова В. Визначення факторів, які забезпечують розвиток медичного та лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Академічний огляд*. 2017. № 2 (47). С. 12–20.
6. Курорт Східниця. URL: <https://shodnica.com.ua/ua.html>
7. «Миргородкурорт». URL: <http://mirgorodkurort.ua/ru>
8. Михайліченко Г. Розвиток туристичного продукту лікувально-оздоровчого та медичного туризму в Україні. Ефек-

тивна економіка. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/4.pdf

9. Моршин Все про курорт. URL: <http://www.morshin-ua.com>

10. Основні етапи становлення та розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. URL: <https://studfile.net/preview/8149599/page:3/>

11. Пандемія Covid-19 зупинила в'їзний медичний туризм. Як швидко вдасться бізнесу відновити втрачені позиції? URL: https://espresso.tv/article/2020/08/10/quotbagato_inozemnykh_raciyentiv_yaki_pryyizdyat_do_nas_vpershe_dumayut_scho_v_ukrayini_vedmedi_lysty_nosyatquot

12. Проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні (у порівнянні з країнами Центральної Європи). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*, 2018. URL: <https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/10505/10092>

13. Трускавець. URL: <https://truskavets.ua>

14. ТурПравда. URL: https://www.turpravda.ua/places/ur/beregovo/Termalnyj_bassejn_Zakarpate-s5328/

15. Українська асоціація медичного туризму. URL: <https://uamt.com.ua/UA/>

16. Холявка В. Сучасні аспекти, фактори впливу і перспективи розвитку медичного та лікувально-оздоровчого туризму в Україні. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*, 2019. URL: <https://ojs.tdmu.edu.ua/index.php/visnykgigieny/article/download/10280/9814/>

17. Karpaty.info. URL: <https://www.karpaty.info/ua/uk/zk>

18. UKRAINE IS. URL: https://www.ukraine-is.com/uk/15-kurortiv-eyevropejskogo-rivnya-v-ukraїi/#google_vignette

**Юрій СТРУЧЕВСЬКИЙ,
Кирило ШАНДАЛЮК**
студенти бакалаврату
ОП «Країнознавство»
Національного університету
«Острозька академія»

РОЗВИТОК СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Вступ

Щороку спортивний туризм набирає популярності. Багато людей подорожують світом заради того, щоб відвідати спортивні події, визначні місця, пов'язані зі спортом або безпосередньо взяти участь в організованих спортивних заходах чи власноруч зайнятися спортом. Одним із головних факторів популярності спортивного туризму як серед подорожуючих так і серед туристичних операторів та компаній є те, що його ресурсний потенціал є необмеженим. Окрім цього, слід зазначити, що спортивний туризм поширюється як на внутрішніх, так і на міжнародних туристів. Також слід зазначити, що роль масового туризму поступово знижується, так як багато туристів прагнуть відпочивати активно з більш персоналізованими туристичними продуктами, що, в свою чергу, є складовою спортивного туризму. Також, важливим фактором є те, що раніше цей вид туризму був популярний серед спортсменів, як серед аматорів так і серед професіоналів. Втім, зараз, цей вид подорожування набирає популярності серед сімей з дітьми, пенсіонерів та людей, які ніколи не займалися спортом та хочуть дізнатись більше про цей вид діяльності. Однією з головних особливостей цього виду туризму є те, що у ньому немає вікових обмежень.

В Україні спортивний туризм почав розвиватись відносно недавно. Безперечно, раніше існували такі види подорожування як піші прогулянки, гірськолижний спорт та поїздки на велосипеді. Втім, зараз, спортивний туризм передбачає не тільки участь, а й спостереження за спортом. Україна, через своє розташування, ландшафтну різноманітність та досить велику територію є країною, в якій спортивний туризм може бути реалізований у повній мірі.

1. Виникнення спортивного туризму в Україні

Виникнення організованого спортивного туризму в Україні зазвичай пов'язують з появою в Києві відділення товариства велосипедистів-туристів Російського туринг-клубу, організованого в Петербурзі 1895 року. Велосипедний туризм в Україні має давні традиції. З матеріалів українських журналів у Харкові, Севастополі та Одесі в 1887 р. було засновано перший «Союз велосипедистів-аматорів», проте в Києві він з'явився лише у 1892 р. Відтоді велотуризм мав свої злети та падіння, проте найбільшого розквіту він набув у Радянські часи. У Харкові в 1924 р. розпочате масове виробництво велосипедів, що сприяло активізації велотуризму. У 1950-х роках починають з'являтися секції велотуризму при клубах.

У 1969 році в Харківському туристичному клубі з'явилася перша комісія з велосипедного туризму і вона ж залишалася Головною до 1981 р., поки не «переїхала» до Києва. У 70-х роках комісії були створені в Житомирській області, Донецьку, Запоріжжі, Києві, Дніпропетровську, Сімферополі, Одесі та інших містах. У 1979 році в Харкові відбулися перші змагання з велотуризму.

На сьогодні в Україні десятки, якщо не сотні комерційних компаній і некомерційних організацій пропонують велотури різного масштабу – від одноденних поїздок до тривалих екскурсій по різних країнах.

У східній частині Галичини активно поширюються різні види спортивного туризму. Вже на початку ХХ ст. Тут почала створюватися масова громадська туристична організація, яка є голов-

ним центром туризму на заході України. У 1894 р. у Львові було створено гімнастичну асоціацію «Сокіл», одним із напрямків діяльності якої є організація туризму та спортивних поїздок. У 1900 році на Станіславщині було засновано спортивне товариство «Січ» [13]. У діяльності велику частину становлять піші прогулянки та спортивне орієнтування. У 1920-х рр. «Сокіл» та «Січ» – лідери галицького масового спорту. Вони ініціювали рух за створення туристичних, спортивних та краєзнавчих клубів. Після заборони діяльності «Січі» польською владою в 1925 р. у Східній Галичині утворилося спортивне товариство «Луг», що організовувало багатоденні масові мандрівки по Бескидах і Чорногорі. У Західній Україні велику роль у розвитку краєзнавства, екскурсій та спортивного туризму відіграли товариства «Чорногора» й «Плай». На заході України товариство «Плай» відіграло велику роль у розвитку спортивного туризму.

Гірськолижний туризм в Україні має понад 100-річну історію. Організаційно він міг сформуватися в 1950-х роках, коли в українських містах з'явився перший центр (частина) гірськолижного туризму. Гірськолижний туризм досяг свого найбільшого розвитку та масштабів в Україні на початку 1990-х рр. Щороку тисячі людей беруть участь у спортивних лижних поїздках. Практично всюди були комітети з гірськолижного туризму.

У збірнику Іллінойського університету С. Росс пропонує поділити спортивний туризм на:

- туризм, присвячений спортивним подіям;
- «ностальгічний» спортивний туризм;
- активний спортивний туризм [3, 22].

Туризм, присвячений спортивним подіям, передбачає передусім відвідання визначних спортивних заходів, таких як Олімпійські ігри, Відкритий чемпіонат Австралії з тенісу, чемпіонати світу та Європи з футболу. Здебільшого, країни, що подають заявку на проведення подібних змагань, сподіваються на надзвичайний приплив туристів, що захочуть відвідати ці події і разом ознайомляться з визначними місцями країни. Також вони сподіваються таким чином сприяти формуванню свого пози-

тивного іміджу, у тому числі й як надійної та безпечної країни, яка може бути цікавою туристам. «Ностальгічний» спортивний туризм можна назвати логічним витоком із попереднього виду туризму, оскільки він передбачає відвідання відомих спортивних місць: олімпійських поселень, стадіонів, спортивних музеїв тощо. Активний спортивний туризм – та традиційна форма туризму, яку зазвичай уявляють люди, говорячи про спортивний туризм. Це і веломандрівки, і пішохідні прогулянки, і катання на лижах, і серфінг, і навіть риболовля.

В Україні найбільш розвиненим є активний спортивний туризм. Найбільш активними видами активного спортивного туризму є катання на лижах, їзда на велосипеді, та піші прогулянки. Перш за все потрібно зазначити за гірськолижний туризм.

Виділимо такі гірськолижні райони із зонами тяжіння:

1. Західна Україна з Карпатським регіоном інтенсивного розвитку гірськолижного туризму (Львівська, Закарпатська, Чернівецька та Івано-Франківська області) й зоною максимального тяжіння у складі Волинської, Рівненської, Тернопільської та Хмельницької області. Основні курорти – Буковель (Івано-Франківська обл.), Драгобрат (Закарпатська обл.), Славське (Львівська обл.).

2. Столичний регіон з курортом Протасів Яр (м. Київ) та зоною тяжіння, яка складається з Житомирської, Чернігівської та Вінницької областей. Потенційним місцем розвитку гірськолижного туризму в цьому регіоні є Словечано-Овруцький кряж, який більшою своєю частиною знаходиться у Житомирській та Вінницькій областях.

3. Донбас – Донецька й Луганська області. Курорти – Святогірськ і «Аляска Центр» Донецької області.

4. Північно-Східна Україна (Слобожанщина) – Харківська й Полтавська області (курорти «Екстрим-стиль» Харківської області та Сорочин Яр Полтавської області). Зона тяжіння – Сумська область.

5. Південно-Західна Україна – Одеська область. Курорт – Березівка Одеської області. Зона тяжіння – Миколаївська область.

б. Центральна Україна – Черкаська та Дніпропетровська області – Водяники (Черкаська обл.), Лавина (Дніпропетровська обл.). Зона тяжіння – Кіровоградська, Запорізька й Херсонська області [1, 131-137].

Буковель – це сучасний гірськолижний комплекс європейського зразка, найбільший в Україні. Розташований курорт на Прикарпатті, в 35-ти км від знаменитого курорту Яремче. На території комплексу є все, що тільки забажає душа: лижна школа, безліч трас, прокат устаткування, ресторани, готелі, приватні будиночки, розважальний центр і багато іншого. Сезон традиційно відкривають в листопаді, а закривають в травні. На території гірськолижного комплексу «Буковель» знаходяться: 16 підйомників; 56 трас (протяжність трас від 300 до 2350 м); Сині, червоні, чорні траси. Засновник Буковелю, Олександр Шевченко, зазначає, що за рік гірськолижний курорт відвідує близько 2 млн. осіб.

Якщо Буковель славиться своєю інфраструктурою, то Драгобат – екстримом. Драгобат – найвисокогірніший гірськолижний курорт України (висота 1300-1700 м над рівнем моря). Курорт розташований в 18 км від селища Ясіня. Тут обладнано 9 лижних трас, одна з яких чорна, три синіх, п'ять червоних. Тут також є трампліни для фрістайлу міжнародного класу. Загальна протяжність трас на Драгобраті становить близько 10 км, довжина трас – від 300 м до 1,8 км. А ось освітлення трас, на жаль, немає, тому ввечері не покататися.

Головними чинниками розвитку велотуризму в Україні є: різноманітність та висока привабливість природних та історикокультурних рекреаційних ресурсів, різноманітний рельєф території України, серед негативних сторін: недостатній розвиток інфраструктури велосипедного туризму. Найсприятливіші умови для подорожі – в Західній Україні. Саме там знаходиться найбільше велосипедних стоянок, пунктів ремонту та велоготелів.

Сезон велотурів в Україні починається в квітні – травні і триває до середини жовтня. Існує також і зимовий велотуризм. Велосипедні подорожі можуть бути як одноденними – в околицях

цях міста, так і багатоденними. Більшість туристів організовує маршрути самостійно, визначаючи кількість днів, район подорожі та складність. Усі необхідні речі, в тому числі і палатки, туристи везуть самі. Організовані велотури пропонуються туристичними фірмами, часто у складі комбінованих турів, поєднуючись з рафтингом. Середня група, що відправляється в велоподорож – 7-10 осіб. Вік учасників від 18 до 40 років. Оптимальне навантаження під час велотуру – близько 40 км на день [2, с. 35-36]. Всі маршрути, які пропонуються туристичними фірмами, промарковані, за основу взята Карпатська колірна система, хоча існує і Альпійська – цифрова. Так, на Закарпатті за підтримки швейцарсько-українського проекту розвитку лісового господарства FORZA промарковано близько 230 км туристських маршрутів під загального назвою Закарпатський Туристичний Шлях. Також маркуванням займається громадськість, погоджуючи цю роботу з органами місцевої влади. Так працюють на Львівщині, Івано-Франківщині, Закарпатті та решті регіонів, які зацікавлені розвивати активний туризм [4].

В останні роки в Україні здійснюються проекти для розвитку велотуризму: «ВелоКраїна», «Зелений маршрут», «ЄвроВело», що супроводжуються розбудовою інфраструктури. Все це призвело до більш інтенсивного розвитку велотуризму в Карпатському регіоні. Загалом в Україні виділено 3 регіони, кожен з яких має свої особливості для розвитку велосипедного туризму. Західна Україна відзначається мальовничими пейзажами, численними озерами та водоспадами, розвиненою велосипедною інфраструктурою. Центральна Україна ознайомить з визначними пам'ятками культури та архітектури, маршрути пропонуються різної складності та за будь-якої пори року, виключення становить Полісся, куди не бажано відправлятися ранньою весною та жарким літом. Південно-Східна Україна характеризується незвичайними ландшафтами, соляними шахтами та стародавніми пам'ятками, які нагадують про добу козаччини. Найбільша частка велосипедних туристів за регіонами припадає на Дніпропетровську область (zareєстровано велосипедних походів) – в

межах області діє ДнепроВелоКлуб. За темпами зростання кількості велопоходів лідирують Дніпропетровськ та Київ.

Був створений проект Free bike – безкоштовний прокат велосипедів в містах. Суть його дуже проста – взяти велосипед, доїхати до необхідного Вам місця, і залишити поблизу автобусної зупинки. Перші безкоштовні велосипеди з'явилися 4 квітня 2013 р. у м. Дніпропетровську [12]. На добровільних засадах створюються велосипедні доріжки та парковки в містах, створено мережу вело прокату.

Важливий крок для розвитку велотуризму було зроблено у 2008-2010 рр. – в Карпатах успішно реалізовано проект «ВелоКраїна». Головна мета – створення інфраструктури для рекреаційних велосипедних поїздок у гори і популяризація цього виду відпочинку серед українських та іноземних туристів. Територія проекту включає Івано-Франківську, Закарпатську та Чернівецьку області, а центри розташовані в популярних серед туристів населених пунктах – Яремче, Ворохті, Яблуниці, Верховині, Косові, Рахові і селищі Глибокому на Буковині. Станом на 1 січня 2013 року, «ВелоКраїна» може запропонувати 45 промаркованих маршрутів в Українських Карпатах. Частиною «Велокраїни» є велопрокат та проживання туристів. У приватних садибах і готелях із позначкою «Велокраїна», велотурист може знайти веломийку, приміщення для нічного зберігання велосипеда, мапи, набір інструментів. Усі ці послуги – безкоштовні, причому незалежно від того, живе він у цій садибі чи ні.

Щодо пішохідних туристських спортивних походів, то їх можна проводити в усіх регіонах України. Одночасно слід зазначити, що територія України, за винятком гірського масиву (Українські Карпати), має рівнинний рельєф і на ній майже відсутні істотні природні перешкоди, що обумовлюють категорію складності спортивних пішохідних маршрутів. Через це у більшості регіонів України можливо здійснювати спортивні походи лише до I категорії складності включно, а походи II та III категорії можуть здійснюватись тільки в Українських Карпатах. Погодні умови дозволяють здійснювати пішохідні мандрівки у рівнинних райо-

нах України з березня по листопад, а при сприятливих умовах на протязі всього року.

Карпати – головний район проведення пішохідних туристських спортивних походів. Різноманітність природних перешкод цього району дає можливість туристам оволодіти майже усім арсеналом прийомів техніки пішохідного туризму, орієнтування на місцевості, дозволяють повноцінно проводити навчальні заходи. Термін проведення пішохідних походів в цьому районі теж широкий – з ранньої весни до пізньої осені, а за сприятливих погодних умов – і взимку. Карпати поєднують у собі красоти гірського та лісового районів. Бурхливі річки, красиві озера, пологі гірські схили, сонячні полонини, багата історія краю можуть задовільними смаки будь-якого туриста. У Карпатах можна прокласти маршрути від найпростіших до III категорії складності. Тут зустрічаються ділянки з великим перепадом висот, скельним рельєфом, складним орієнтуванням, водними перепонами [10].

Найкращий час для пішохідних походів по Карпатах з другої декади травня до кінця жовтня. Однак треба пам'ятати, що у травні на високогір'ї ще багато снігу, а в жовтні значно знижується температура повітря, особливо у нічний час. Найбільш цікаві маршрути у Карпатах йдуть хребтами гір. Так, маршрут III категорії складності проходить хребтами Чорногора, Горгани та Свідовецькому. Плануючи походи по Карпатах слід пам'ятати, що тут є території, відвідені під природоохоронні об'єкти (Карпатський заповідник, Карпатський і Синевирський природні національні парки, ландшафтні заказники тощо), для проходження яких необхідно одержати дозвіл у відповідних організаціях та дотримуватися певних правил поведінки [11].

Водний туризм в Україні, на даний момент не є розвиненим. Проте з кожним роком отримує в свої ряди все більше шанувальників. Нашу країну прийнято вважати царством степів, але насправді тут знаходиться маса річок, спокійних і бурхливих, що дозволяють туристам-водникам брати участь в рафтингу і сплавах по річці. В Україні більше сімдесяти тисяч річок, безліч озер і

водосховищ, крім того, вона ще й омивається водами двох морів. Звичайно, густота річкової мережі нерівномірна, що обумовлено кліматом і характером рельєфу. Внутрішні водні туристичні маршрути проходять по карпатським річкам: Чорного і Білого Черемошу, Черемошу, Пруту, а також Дніпру, Південному Бугу, Дністру, сплав по Десні і так далі. За всім комплексом природних умов для організації водного туризму річки України поділяються на три групи: річки низовин, річки височин, річки гірських районів. З погляду їх використання з метою водного туризму кожна з трьох груп має власну туристично-спортивну складність.

Найнижчий рівень складності (до I категорії) мають річки Поліської, Придніпровської і Причорноморської низовин. До них належать Дніпро з правими притоками Прип'ять, Ірпінь та ін. Всі ці річки цілком доступні для туристів-початківців [6, 8]. Річки височин України, як і самі височини, для пішохідних маршрутів можуть перетворитися у своєрідну європейську і світову школу водного туризму. Особливо придатні для цього річки Подільської, Волинської і Придніпровської височин. Це верхні течії Горині, Случа, Тетерів, Уж, Рось басейну Дніпра, Південний Буг, а також верхів'я Дністра та його ліві притоки Жванець, Збруч, Смотрич та ін. Всі ці річки дають змогу здійснювати водні мандрівки II і III категорій складності. Пороги нижньої течії Південного Бугу є найскладнішими і вимагають від водних туристів спеціальних навичок. Найбільш освоєні туристами праві притоки Дністра: Черемош, Білий Черемош, Чорний Черемош, Стрий у Передкарпатті й Тиса з притоками на Закарпатті. Карпатські ріки долаються на катамаранах, байдарках, плотах. Найбільші туристські клуби України, в яких представлений водний вид туризму: турклуб «Пілігрим» (м. Донецьк), турклуб КПІ «Глобус», «Гряда», «Університет» (м. Київ), туристичні клуби «Бригантина», «Горизонт», «Локомотив» (м. Дніпропетровськ), «Меркурій» (м. Вінниця), Обласний спортивно-туристський клуб (м. Тернопіль).

Туризм присвячений відвідуванню спортивних подій в Україні в цілому не є дуже розвиненим. Мабуть єдиним видом спорту

який залучає людей відвідувати дану подію в Україні є футбол. Так, за весь час незалежності України, відбулося лише дві знатні події які залучили людей не тільки з України, а й з усього світу. Це Євро-2012 та Ліга Чемпіонів 2018 року.

В контексті підготовки України до Євро 2012 для українського туризму виник шанс активного виходу на більшість ринків масового туризму у країнах Європи та стимул для покращення якості послуг на всіх рівнях. Підготовка до проведення в Україні Чемпіонату Європи з футболу у 2012 році стала значним поштовхом для розвитку туризму. Наявний природний і культурний та набутий під час підготовки до футбольного чемпіонату інфраструктурний потенціал, виводить Україну на новий рівень розвитку туристичної індустрії. Основними здобутками процесу підготовки туристичної індустрії до Євро 2012 є реконструкція аеропортів, залізничних вокзалів та транспортної сфери, розбудова альтернативних засобів розміщення туристів, поява систем вуличного і туристичного ознакування у містах, розвиток інформаційного та рекламного забезпечення туристичної галузі. Позитивний вплив підготовки до Євро 2012 в Україні можна відзначити у сфері готельного господарства та його інфраструктури.

Так в Україні лише 4 міста приймали Євро 2012. Це Київ, Донецьк, Харків та Львів. На час проведення чемпіонату Європи з футболу 2012 в Україну приїхали майже два мільйони іноземних гостей, заявив віце-прем'єр, міністр інфраструктури Борис Колесніков. Колесніков розповів, що загальні витрати на проведення Євро 2012 склали близько 5 млрд доларів [7]. 26 травня на столичному стадіоні НСК «Олімпійський» відбулася найбільша футбольна подія року – фінал Ліги чемпіонів УЄФА 2017-2018. Туристи та футбольні вболівальники у день фіналу Ліги чемпіонів заплатили в готелях та ресторанах Києва близько 50 мільйонів гривень, повідомив мер столиці Віталій Кличко [8]. Також серед міжнародних туристів є популярним інший клуб міжнародний турнір – Ліга Європи. Окрім клубного футболу збірна Україна бере участь у міжнародному турнірі серед національних збірних – Ліга Націй.

На сьогоднішній день, відвідуваність футбольних матчів явно зменшилася ніж було в 2013-2014рр. Війна на Сході України – одна з основних причин зменшення кількості глядачів на трибунах. Такі команди як «Шахтар»(Донецьк), «Зоря»(Луганськ) та «Олімпік»(Донецьк) вимушені були переїхати в інші міста. Статистика говорить, що під час сезону 2013-2014 ігри ФК «Шахтар» відвідувало приблизно 24 тис. осіб. Проте вже наступного сезону ігри ФК «Шахтар» кількість глядачів зменшилась вдвічі. Ця цифра становила приблизно лише 10 тис. осіб [5].

Друга причина зменшення кількості глядачів на трибунах – коронавірус. Так під час сезону 2018-2019 середня кількість глядачів на матчах топ-клубів сягала близько 11 тис. осіб. Проте сезону 2020-2021 кількість глядачів впала майже до нуля. Так матчі ФК «Шахтар» відвідувало лише 1,3 тис. осіб через карантинні обмеження, які дозволяли заповнювати трибуни лише 25% від ємності стадіону з дотриманням усіх вимог.

2. Проблеми та перспективи розвитку спортивного туризму в Україні

Спортивний туризм в Україні має досить велику кількість проблем та багато напрямів щодо свого розвитку. Тому, перш за все потрібно зазначити про основні проблеми цього виду туризму в Україні та згодом окреслити основні перспективи розвитку. Отже, основною проблемою спортивного туризму в Україні є кількість самих видів спорту. В нашій країні існує мала кількість видів спорту яка популярна серед населення. Порівнюючи Україну, наприклад, з Францією, в нас не розвиваються такі види спорту як баскетбол, регбі, гольф, великий теніс, катання на човнах тощо. Всі ці види спорту можуть бути розвиватися як серед активного так і серед глядацького спортивного туризму, проте вони не популяризуються як населенням так і державою, отже і турфірми та туроператори не можуть їх рекомендувати туристам. В інших державах влада намагається поширювати велику кількість видів спорту, підтримувати та фінансувати змагання, будувати інфраструктуру для їх реалізації, проте в Україні цього

немає. Окрім цього, зазначаючи про інфраструктуру, то її рівень в Україні теж знаходиться на досить низькому рівні. В Україні був побудований футбольний стадіон у Львові та реконструйовані в Києві та Харкові для проведення Євро 2012, проте з того часу важливих для спорту проектів будівництва створено не було. Українські футбольні клуби грають на застарілих, ще радянських стадіонах, баскетбольні команди не мають нових майданчиків і тд. І це йде мова про професійні команди, а напівпрофесійні та любительські команди взагалі не мають можливості займатись спортом у повній мірі. З цього виходить, що спорт в Україні теж не розвивається. Третім важливим недоліком є відсутність підтримки спортивного туризму збоку влади. У країнах Західної Європи влада перед важливими спортивними заходами заохочує як внутрішніх туристів, до їх відвідання. Наприклад, у Франції перед Євро-2016 та Кубком Райдера у 2018 році у Міністерстві спорту був створений офіс «Спортивна економіка» для створення спільної стратегії навколо спортивного туризму. Основними причинами цього був ризик втратити конкурентоспроможність у цій сфері. Також заходи популяризуються по телевізору, в газетах та інших ЗМІ. Порівнюючи з Україною, хоч вона популяризувала Євро-2012, проте не створювала структур для розвитку цього виду туризму, а перед фіналом Ліги Чемпіонів у Києві взагалі популяризації цього заходу не було. Іншими проблемами є невелика кількість спортивних заходів під час року, відносно невелика кількість спортсменів, як професійних так і аматорів.

Щодо факторів, які вплинули на спортивний туризм, то до них належить військовий конфлікт на Сході України та анексія АР Крим. Враховуючи те, що в цих регіонах базувалась низка професійних спортивних команд з різних видів спорту, була розвинута інфраструктура, існували великі можливості для реалізації всіх видів спортивного туризму, то втрата цих територій безперечно нанесла шкоду спортивному туризму та його розвитку в країні. Окрім цього, вплинула як на спортивний так і на туризм в цілому пандемія вірусу Covid-19. Було відмінено всі спортивні заходи до осені 2020 року. На листопад 2020 року відвідування

спортивних заходів відновлено не було. На футбольних матчах максимальна відвідуваність може становити тільки 30% місць зі всього стадіону. Виходячи з цього, втрати у 2020 році для глядацького туризму є величезними.

Виходячи з зазначеного вище, можна зазначити про перспективи розвитку спортивного туризму в Україні. Важливим аспектом для розвитку цього виду туризму є підтримка його урядом країни. Ініціювання створення нових спортивних заходів, будівництво спортивної інфраструктури, підтримка різних видів спорту, особливо національних, безумовно збільшить популярність спортивного туризму як серед туристів так і серед туроператорів та туристичних компаній. Якщо говорити про національні види спорту, то в Україні існує бойовий гопак, боротьба на поясах та спас [9]. Це досить колоритні види спорту які тісно пов'язані з історією нашої держави та її традиціями, проте вони не популяризуються у суспільстві. Тому, державі слід звернути увагу на їх поширення. Туроператорам та туристичним компаніям слід включити ці види в спортивні тури, так як вони можуть бути популярними саме серед туристів, які подорожують з культурно-спортивними цілями. Потрібно збільшити кількість спортивних турів та не використовувати спорт як частину туру, а будувати навколо нього подорож.

Висновки

Отже, виходячи з матеріалу викладеного вище, можна зазначити, що спортивний туризм в Україні існує у двох видах, а саме у внутрішньому та міжнародному, проте другий вид не є досить популярним. Також спортивний туризм в Україні поділяється на активний, глядацький та культурний. Проте, слід зазначити, що більшість туристів представляють перший вид. Глядацький туризм розвинений у меншій мірі, а культурний майже відсутній взагалі. Міжнародні спортивні туристи є у більшості активними, так як подорожують в Україну для катання на лижах та для пішохідних походів. Така сама тенденція спостерігається і серед внутрішніх туристів. Найбільш популярним видом спорту се-

ред глядацьких туристів є футбол. Існують внутрішні туристи які подорожують між містами України для підтримки власної міської команди і також існують міжнародні туристи, які відвідують Україну для перегляду матчів, особливо під час клубних міжнародних турнірів, таких як Ліга чемпіонів або Ліга Європи та міжнародних турнірів серед національних збірних, наприклад Ліга націй УЄФА. Найбільш популярним регіоном серед спортивних туристів є Західна Україна, так як в цьому регіоні найбільш розвинена інфраструктура та особливий ландшафт. Основними позитивними факторами для реалізації спортивного туризму в Україні є вдале географічне розташування, різноманітний ландшафт, величина території та популярність спорту серед населення. Основними проблемами є мала кількість видів спорту в країні, відсутність підтримки спортивного туризму з боку держави, мала кількість спортивних турів та нерозвинена інфраструктура спорту в країні. Виходячи з цього, спортивний туризм може стати перспективним видом туризму та може стати одним із найпопулярніших в країні. Проте, для досягнення цього, потрібно вирішити наявні проблеми, тому що з ними спортивний туризм не зможе повноцінно існувати та максимально розкрити свій потенціал.

Список використаних джерел:

1. Бойченко Д. Історико-географічні особливості розвитку гірськолижного туризму в Україні. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Історичні науки. Вип. 34. С. 131–137.
2. Тулулюк Н. ВелоУкраїна. 55 лучших маршрутов. Харків : ACCA, 2011. С. 35–36.
3. Ross S. Developing sports tourism. Urbana-Champaign: UIUC. 2001. P. 22.
4. Горбенко М Велотуризм як спеціалізований вид туризму в Україні. URL: <https://studfile.net/preview/8145333/>
5. Відвідуваність матчів у сезоні 2019-2020. URL: <http://www.allplayers.in.ua/ua/attendance>

6. Водний туризм в Україні на сучасному етапі як напрям сталого розвитку. URL: <http://www.nuos.edu.ua/upload/iblock/2ad/Water%20Tourism.pdf>

7. Колесніков: у період Євро-2012 Україну відвідали 1,8 млн туристів. *Корреспондент.net* URL: <https://ua.korrespondent.net/business/economics/1367673-kolesnikov-u-period-evro-2012-ukrayinu-vidvidali-18-mln-turistiv>

8. Ліга чемпіонів: Кличко розповів, скільки грошей туристи залишили в готелях і ресторанах. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29261360.html>

9. Національні види спорту тепер в Україні – бойовий гопак, спас, боротьба на поясах. *Програма плюс*. URL: http://pplus.in.ua/news/nats_onaln_vidi_sportu_teper_v_ukra_n_bojoviy_gopak_spas_borotba_na_poyasah

10. Пішохідний туризм. *Турклуб КПІ Глобус*. URL: <https://www.tkg.org.ua/node/2503>

11. Про пішохідний туризм на Україні. URL: <https://ecotur-kmk.at.ua/publ/10-1-0-1>

12. Проект FreeBike. URL: <http://veliki.ua/ru/novosty-i-akcii/54-velikizapuskayut-proekt-freebike-prokat-besplatnih-velosipedov.html>

13. Спортивний туризм в Україні. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/1018.pdf>

**Анастасія ЗАРУЦЬКА,
Наталія МІНІЧ**
студентки бакалаврату
ОП «Країнознавство»
Національного університету
«Острозька академія»

ЕНОТУРИЗМ В УКРАЇНІ

Вступ

Сучасний розвиток туризму в наш час обумовлюється урізноманітненням потреб туристів та ростом конкуренції, що спричиняє диверсифікацію ринку туристичних послуг. Одним з туристичних ринків, який нині активно розвивається, є гастрономічний туризм і його різновид – енотуризм (винний). Загальні ідеї та концепції цього виду є достатньо простими, вони полягають в безпосередній дегустації різних видів вин в районах їх виробництва, а також відвідування місцевих виноробень та виноградників, фестивалів й інших заходів [4]. Мотиватором такої подорожі стає долучення до певної культури завдяки куштуванню напоїв. Енотуризм це чудовий спосіб дізнатись про людей, культуру, спадщину та звичаї тієї чи іншої місцевості [6]. Завжди так було, що вино і подорожі щільно пов'язувались, тому що елемент гостинності та традицій практично у всіх народів світу містив пригощання гостей національними напоями, насамперед вином [5, 5-6]. Деякі з відомих виноробних регіонів світу виробляють вино протягом століть або навіть тисячоліть, і виробництво та споживання цього продукту глибоко вкоренилось в місцевій культурі, тому цей вид туризму підтримується та розвивається [9].

Розвиткові енотуризму сприяла низка важливих факторів. По-перше, вагомим є культурний аспект розвитку винного туризму: в регіонах виноробства виховання культури споживання стало традицією, тоді як в інших регіонах потребується впровадження цієї системи задля пропаганди культурного споживання вина. Другим аспектом є значущість цієї сфери, тому що винний туризм може бути складовою ділового туризму, якщо це стосується укладання угод з купівлі вина. Праця винороба є ризикованим бізнесом, який залежить від багатьох факторів, саме тому трудомісткість процесу обумовлює специфіку винного туризму. Третім аспектом є презентація кулінарного та виноробного мистецтва певної місцевості, цьому сприяє популярність дегустацій традиційних для певної місцевості продуктів, які вирощені з дотриманням технологій в екологічній місцевості. І останній фактор – це використання вина з лікувальною метою, особливо в поєднанні з комплексом бальнеологічних процедур [6].

1. Передумови розвитку винного туризму в Україні

Між споживанням вина та подорожами ще з давніх-давен існувала певна взаємозалежність, оскільки чи не основною частиною гостинності було, є і буде частування гостей напоями, найчастіше – винами.

Мистецтво виноробства в Україні зародилось ще часи зростання давньогрецьких міст-полісів на території Північного Причорномор'я, проте як повноцінний вид туризму зародився відносно недавно. Все розпочалось з кримського виробництва, де виробляли вина та відправляли на експорт. Важливим етапом стало поширення християнства на півострові, адже виноградну лозу почали вирощувати монастирі. У слов'янських традиціях, які тоді розвивались, частування вином та різними стравами стало усталеною традицією гостинності господарів [5, 17-19]. З Причорноморського району виробництво розповсюдилось на всю територію України, потім на Московію та Молдову. Проте це був не єдиний район вирощування винограду з прадавніх часів,

адже Закарпаття згадується ще в III столітті в стародавніх берегівських літописах як один із районів виноградарства, який формувався тоді на північних кордонах Римської імперії. Також на виноробство регіону вплинули угорці, які на початку X ст. завезли середньоазійські столові сорти винограду. Коли після навали орд Батия виноградарники на Закарпатті були повністю знищені, угорські королі запросили німецьких та італійських виноградарів для відновлення виробництва, що також вплинуло на подальше мистецтво виноробства [3, 232-234]. Вагомий вплив на розвиток виноградарства в Україні здійснила й Османська імперія, завдяки якій виноробство в усіх регіонах розвивалось під впливом традицій виноградарських районів Причорномор'я. Так само приєднання України до Російської імперії давало новий поштовх розвитку прибутковій галузі господарства [11].

Це були передумови початку розвитку винного туризму на території України, адже виноробні регіони з давньою історією та традицією могли запропонувати не лише якісне вино на експорт, але й винні тури, спрямовані на пізнання місцевих технологій виробництва та отримання таким чином економічних вигод від популяризації дестинації виноробства.

Ідеї реалізації енотуризму швидко набрали обертів вкінці ХХ ст., майже у всіх регіонах виробництва вина України, а це Крим, Закарпаття, Херсонська та Одеська області, великої популярності набули винні тури, масово відкривались дегустаційні зали. Для виділення цього тематичного туризму в окремий вид сформувались спеціалізовані винні та екскурсійні маршрути, пов'язані з безпосереднім відвідуванням виноробних виробництв. Актуальними ці ідеї стали для невеликих підприємств, які фактично не мали інших способів реалізації та популяризації їх продукції. Проте не тільки малі виноробні усвідомлювали важливість розвитку енотуризму, на туристичний ринок також вийшли відомі вже тоді великі виноробні підприємства, серед яких «Виноробне господарство князя П.М. Трубецького», якому вже більше 120 років, «Inkerman Україна» та «Koblevo» [5, 6-7]. Після проголошення незалежності України винний туризм ще

більше активізується, а пов'язано це з виникненням нових марок вин, не тільки в традиційних виноробних регіонах України, але й в Бессарабії, де компанія «Шабо» в основу створення якої були вкладені багатовікові традиції, стала однією з найпопулярніших виноробень України. Поширилось виробництво і на Поділлі, в Західній та Центральній Україні [11].

Якщо на початку нового тисячоліття енотуризм в Україні був представлений невеликими комплексами винного виробництва, яке тоді ще повноцінно не виокремилось в тематичний вид туризму, то вже через 10 років виноробні компанії інвестували в розвиток проєктів, спрямованих на будівництво винних комплексів з виноградниками, відкриваються дегустаційні зали, ресторани, винні підвали та навіть спеціальні готелі для розміщення туристів в місцевих регіонах виробництва. Безсумнівно, головною ідеєю таких виноробних комплексів є демонстрація великого значення вина для позитивного настрою людини, підвищення культури споживання, популяризація місцевого продукту, а найголовніше – це можливість реалізації великими та малими виноробними підприємствами ефективного використання винних турів для підвищення лояльності до своєї торгової марки та просування власної продукції не тільки на національному, але й на міжнародному ринках [5, 7-8].

2. Основні виноробні регіони та дестинації винного туризму в Україні

Загальновідомо, що винний туризм включає в себе досить серйозний спектр видів туристичної діяльності, а саме:

- відвідування плантацій виноградників, дегустація місцевих сортів винограду;
- ознайомлення із технологією виробництва різних видів алкогольних напоїв безпосередньо на виробництві;
- ознайомлення із історією виноробства, відвідування спеціалізованих музеїв і виставок;
- відвідування дегустаційних залів і підвалів;

- відвідування ресторанів, які пропонують послуги дегустації вина і майстер-класи від найкращих сомельє;
- участь у винних фестивалях та тематичних святах;
- відвідування та участь у спеціалізованих виставках, форумах, конференціях, конкурсах та аукціонах.

Для ефективного планування туру необхідно враховувати особливості поведінки цільової аудиторії потенційних туристів, смаки споживачів щодо змістового наповнення туру та запропонувати ті послуги, які користуються найбільшою популярністю серед туристів [5].

Ідеї винного туризму швидко набирають швидких обертів в Україні, у всіх виноробних регіонах країни – Закарпатті, Одеській і Херсонській областях – все більшою популярністю користуються винні тури, формуються спеціалізовані винні маршрути, відкриваються дегустаційні зали та екскурсійні маршрути з відвідуванням виноробних виробництв. Особливо актуальними є ці ідеї винного туризму для невеликих винзаводів, яким важко доступні інші способи реалізації своєї продукції [11].

Важливим у розвитку винного туризму є те, що і великі і малі виноробні підприємства можуть ефективно використовувати винні тури для підвищення лояльності до своєї торгової марки, підвищення ефективності маркетингового комплексу, просування продукції власного виробництва на міжнародному ринку, збільшення обсягів реалізації вина і відповідно виробництва [7].

Щодо України, то тут можна виділити кілька виноробних регіонів – Причорноморський регіон, який справедливо вважається одним із найдревніших виноробних регіонів України. Для Одеської, Миколаївської та частина Херсонської областей є характерною м'яка зима, що дуже важливо для теплолюбної виноградної лози. Зокрема, саме на межі Північного Причорномор'я проходить межа неукривної промислової культури. Тепла та помірна волога осінь сприяє нормальному розвитку та стиглості виноградних ягід, посушливі періоди перед збором винограду дають змогу отримати виноград високої якості [11]. Прикладом сучасного виноробного комплексу, який знаходиться в

Одеській області, є ТОВ Промислово-торгова компанія «Шабо». Створений цією компанією Центр культури вина «Шабо» запрошує всіх бажаючих в незабутню подорож по сторінках історії виноробства де можна стати свідком відродження традицій виноробства та дізнатися про таїнство народження благородного напою [16].

Шабо – це стародавній виноробний регіон, де виноград вирощують вже кілька століть. Виноробство в Шабо розпочалося із того, що французькі майстри вирощували виноградну лозу: на початку ХІХ століття тут була заснована колонія французько-швейцарських переселенців. Шабо розташоване на півдні України, на так званій «виноградній широті», тобто на одній широті з такими кращими виноградниками світу, як Бордо і Бургундія [11].

В Україні є ще один не менш цікавий для винного туризму регіон – Закарпатська область. Щорічно в цьому регіоні відзначають свято молодого вина. Це єдиний регіон України, в якому прижилася ця традиція. Як і у Франції, це третій тиждень листопада, тільки французи святкують у четвер, а в Закарпатті – у вихідний день. Від більшості розвинених виноробних регіонів цей відрізняється тим, що тут майже немає потужних заводів, виноробство регіону представлено маленькими приватними виноробнями, де зазвичай вино виробляють за стародавніми технологіями, а гостей зустрічає і супроводжує сам господар, він же головний винороб. Головні райони виноробства на Закарпатті – це Берегівський, Мукачівський, Ужгородський та Виноградівський [13].

До речі, в Берегово, нещодавно для дегустації вина відкрили 300-річний «Старий підвал». Там туристам розповідають коротку історію виноробства та виноградарства на Берегівщині, яка сягає більше 1000 років. Потім відвідувачів запрошують безпосередньо у підвал, де наливають перший келих вина. І нарешті всі підіймаються наверх, де гостей чекає накритий стіл. Тут і відбувається власне дегустація: це 5-6 видів вина власного виробництва. В основному це марочні вина, витримані не менше

1,5 року від моменту збору врожаю. Також, за опитуванням одного з друкованих видань Закарпаття, 31% туристів які приїжджають до регіону хочуть спробувати глінтвейн із закарпатського вина [11].

Нещодавно Спілка приватних виноробів та виноградарів Закарпаття вирішила створити Закарпатський «Винний шлях». У спілку об'єдналися досвідчені винороби переважно з Ужгородщини, Мукачівщини та Берегівщини. В нього увійдуть підвали приватних виноробів, продукція яких пройде обов'язкову сертифікацію. Для туристів цей «шлях» стане ще одною цікавою родзинкою регіону [13].

«Шардоне» – перший ужгородський дегустаційний зал. Винний підвал розташований у центрі старовинного міста – поблизу унікального середньовічного замку. Нині лише тут, у дегустаційному залі «Шардоне», в одному місці зібрані найкращі закарпатські вина та коньяки. На суд шанувальників божественного напою представлені як легендарні, на кшталт «Троянди Закарпаття», так і ексклюзивні сорти, яких більше ніде не скуштуєш [16].

Агропромислова фірма «Леанка» (дівчинка – з угорської) – так називається і сорт винограду, з якого вже багато років роблять знамените закарпатське вино – «Середнянське». Але не тільки ним відомий в Україні й світі винзавод. «Каберне», «Променисте», «Перлина Карпат», «Троянда Закарпаття», «Спокусниця» – два десятки найменувань марочних, ординарних, сухих, міцних та десертних вин принесли славу закарпатським виноробам на багатьох міжнародних конкурсах [13].

На сьогоднішній день Поділля має всі шанси стати одним із винних регіонів країни. У 2018 році була зареєстрована Громадська Організація «Союз виноградарів та виноробів Вінниччини», головою якої було обрано Георгія Самсонюка, також він є співорганізатором першого у Вінниці фестивалю вина «БОЖЕ ЛЛЕ». У квітні 2019 року була зареєстрована Громадська організація «Спілка виноградарів та виноробів Подільські Товтри», головою спілки є Олександр Онищук. Під егідою спілки прово-

дяться ознайомчі дегустації подільських вин, що сприяє розвитку винного туризму в регіоні. Виноградарі даного регіону спеціалізуються на виробництві столових вин, шампанських і коньячних виноматеріалів та столового винограду. Основні районовані сорти: технічні – Аліготе, Фетяска, Рислінг; столові – Жемчуг Саба, Шасла [10].

Прикарпаття завжди вважалося ризикованою зоною для вирощування винограду. Регіон характеризується складними та нестійкими кліматичними умовами. Тут завжди суворі зими та дощові весна й осінь, а у травні трапляються сильні заморозки. Виноградна лоза реагує на зміни погоди, точно передбачити реакцію рослини на погодні умови досить важко. Тому місцеві винороби працюють з невеликими обсягами, тим самим зменшуючи ймовірність великих втрат чи збитків [11]. Сучасний період відзначається глобальним потеплінням та зміною клімату. Середньорічна температура значно підвищилась, клімат став більш сприятливим для вирощування винограду. Факти свідчать, що на Київщині не перший рік аграрні господарства успішно вирощують не тільки столові, але й технічні сорти винограду. З останніх почали виробляти вина, які заслуговують на увагу фахівців і прихильників українських вин. Сукупність сучасних кліматичних умов та сприятливих ґрунтів на фоні глобального потепління створила гарні умови для розвитку виноградарства у Дніпропетровській області, особливо на півдні, на кордоні з Херсонщиною. А ґрунти із підвищеною мінералізацією в кінцевому результаті надають вину цікаві ноти спецій та перцю [16].

3. Головні винні фестивалі та свята на Україні

В Берегово щороку на початку весни відбувається фестиваль вина. Містечко претендує на статус винної столиці західної України. Найкращі з місцевих виноробів об'єдналися в орден святого Венцела. Члени оригінальної організації присягають всіляко популяризувати винну славу Березівщини і є натхненниками фестивалю. Щовесни на ньому свою продукцію представляють великі підприємства і винороби-приватники. Відвідувачам про-

понують продегустувати закарпатські сири та вино, проводиться безліч конкурсів [13].

Свято молодого вина, яке припадає на третій тиждень листопада. Під час свята більшість виноробів проводять дегустацію вина з урожаю цього року. Квиток на свято коштує зовсім недорого – близько 40 грн. – за ці гроші можна пробувати скільки завгодно вина. Тут же можна взяти участь і в українському нововведенні – конкурсі виноробів. Тут все дуже цікаво – турист, куштуючи вино вибирає найкраще і віддає виноробу свій квиток, а він у відповідь повинен налити літр вина, яке більше всього припала до душі абсолютно безкоштовно. Винар, у якого в кінці свята виявиться найбільше квитків, той і виграв. Фестиваль проводиться в Ужгороді [14].

Одним з найпопулярніших фестивалів вина «Червене вино» у Закарпатті традиційно організують напередодні старого Нового року на центральній площі міста Мукачеве. Минулої зими фестиваль зібрав близько 80 виноробів з Виноградівського, Мукачівського, Берегівського, Іршавського та Ужгородського районів. Окрім вина на фестивалі продають мед, віск, домашню ковбасу, сир тощо [10].

Навесні у Виноградіві проходить вже традиційний, районний фестиваль виноградарів і виноробів. Серед усіх інших закарпатських міст, де проводяться подібні фестивалі, саме старовинний Севлюш має найкращі кліматичні умови для вирощування винограду, має найбільші площі виноградників, а в кожному селі району можна знайти старожилів, котрі можуть навчити бажаючих секретам виготовлення «філософського» напою. Традиційно фестиваль розпочинається карнавальною ходою виноробів і закінчується у міському парку Перені, де можна відвідати презентаційні намети всіх сіл району, а також і представників Мукачівського, Хустського та Іршавського районів. Традиційно визначаються найкращі винороби [11].

Винні фестивалі – це ще один спосіб запросити туристів у туристичний регіон, показати їм унікальну природу, різнобарв'я нашої культури, посмакувати тутешніми стравами, ознайоми-

тися з результатами роботи наших фермерів. З кожним роком винний туризм стає більш актуальним. По-перше, це прекрасний привід продовжити курортний сезон. Досвід європейських країн показує, що пік відвідувань винних маршрутів припадає на осінь. Тому є об'єктивні причини: час збирання винограду і свята, присвячені новому виноробного сезону. По-друге, винний туризм, «розкручений» туристичний тренд [10]. Справжній винний туризм розрахований на тих, кого цікавить не стільки кінцевий продукт, скільки таємниця його походження і технологічний ланцюжок виготовлення. Справжні поціновувачі вин сприймають винні тури як можливість доторкнутися до древніх традицій і зануритися в особливу атмосферу спілкування.

Розвиток винного туризму в Україні, зважаючи на досвід країн з розвиненим виноробством, на стан виноградарства та виноробства в країні, має перспективи, але потребує підтримки, координації зусиль зацікавлених сторін. Тому створення галузевих асоціацій, в даному разі Асоціації винного туризму України, може бути шляхом до формування в країні такого видового туристичного ринку [15].

На жаль, на сьогодні винні тури недостатньо широко представлені на українському туристському ринку, і далеко не всі туристські компанії і туроператори можуть надати такий тур-продукт по території України. Для цього потрібно пропонувати виноробні тури по Україні для всіх туристів, як іноземних, так і вітчизняних, а також розглядати такий туризм не як частина зеленого, а як принципово новий напрямок в туризмі України. Виноробний туризм базується на використанні природних, соціально економічних умов, а також етнічних особливостей різних регіонів України, де є виноградарсько-виноробні господарства і заводи, що спеціалізуються на випуску виноробної продукції. В Україні є ряд регіонів, в яких вдало поєднується географічні, екологічні, кліматичні, культурні та політичні умови для вирощування винограду та виробництва вин. В цих регіонах повинні бути організовані винні тури [9].

Найбільш перспективними регіонами для розвитку винного туризму є Причорноморський регіон, а саме Одеська, Миколаївська, Херсонська області та Закарпатська. Всі ці регіони добре розвинуті для просування та розвитку винного туризму, тут є необхідна туристська інфраструктура і гарно розвинутий виробничий комплекс, зі своїми виробниками, марками та брендами. За даними асоціації «Виноградари і винороби України», в Одеській області вирощується в середньому половина українського винограду, і на цей же регіон припадає понад 50% виробництва вітчизняних вин. Найбільш відомі винні підприємства півдня України – «Одесавинпром» і «Одеський коньячний завод» [16]. Основна частина продукції виготовляється великими підприємствами, одне з яких – ТОВ «Промислово-торговельна компанія «Шабо». Щомісяця «Шабо» випускає приблизно 1 млн пляшок вина і 1,6 млн пляшок коньяку. Підприємство працює в основному на власній сировині, а при його нестачі закуповує виноград у місцевих фермерів. Миколаївська область представлена насамперед заводом «Коблево», який є одним з найбільш оснащених і потужних підприємств України первинного і вторинного виноробства. Завод, на якому виготовляються всі вина торгової марки «Коблево», був побудований в 1982 році в Миколаївській області на родючих землях Тилігульського регіонального ландшафтного парку на березі Чорного моря. Поруч із заводом, на родючих землях заповідника Тилігуло знаходяться понад 2500 гектарів власних виноградників заводу. Завдяки компактному розміщенню виноградників та заводу, на первинну переробку всі зібрані ягоди доставляються швидше, ніж за 1-2 години, що ідеально відповідає необхідному технологічному циклу. Тому підприємство повинно бути обов'язково включено у винні тури по Причорномор'ю [14].

Цей різновид туризму є достатньо популярним у світі. Скуштувати вино в місці його вирощування, переробки і таким чином долучитися до певної культури споживання даного напою є достатнім мотиватором для здійснення подорожі. Таким чином багато країн, що мають розвинене виноробство, просу-

вають свою продукцію на світовий ринок. Тобто, туризм виступає популяризатором винної культури певної місцевості, є складовою просування регіонального та виробничого брендів [5].

Координаційну політику в сфері виноградарства та виноробства держава здійснює через корпорацію «Укрвинпром». Водночас з метою об'єднання зусиль задля спільної політики на ринку виноградарства та виноробства виноградарі та винороби створили ряд громадських організації, серед яких найбільш потужна – Асоціація «Виноградарі та винороби України» [10]. Вихованню культури споживання вина і просуванню винної продукції на внутрішньому ринку країни сприяє Всеукраїнська асоціація виноробів та сомельє, яка на базі школи сомельє готує кадри для торгових та ресторанних підприємств. Таким чином, можна засвідчити, що, незважаючи на певні проблеми розвитку, виноградарство та виноробство в нашій країні мають тривалу традицію, ресурсну та виробничу базу, систему збуту, підготовки кадрів та науково-технічних розробок, організаційний ресурс, тобто є сформованою, потужною галуззю, яка має можливість використати туризм як засіб поширення знань про свою діяльність. Сполучення можливостей виноробства та туризму є основою для розвитку винного туризму, а звідси: виховання культури споживання вина населенням, розширення можливостей для збуту продукції, залучення додаткових споживачів і просування винного продукту як виробничого та регіонального брендів, сувенірів [8]. Через винний туризм ми можемо просувати виробничі («Артемівськ», «Новий Світ» тощо) та регіональні бренди (Крим, Закарпаття, Причорномор'я) [16].

На Закарпатті презентували «Дорогу вина та смаку Закарпаття». Наразі проєкт включає 15 учасників – це винороби, виробники гастрономічної продукції, ресторатори та готельєри. У тестовому турі закарпатську «Дорогу вина та смаку» перевірили блогери та туроператори щодо якості продукції, а також – як логістичний маршрут: порядок локацій, час і комфорт переїздів, ночівель тощо. Цього тижня також стартував промотур «Доро-

гою вина та смаку Закарпаття» за участю туроператорів, які працюють з іноземними туристами.

Дорога смаку на Закарпатті, як і в інших регіонах, будується в межах проєкту географічних зазначень в Україні. Вона призначена, насамперед, для просування туристичних продуктів, підтримки виробників крафтового продукту та збереження унікальної еногастрономії в регіоні. За словами експертки, за статистикою, гастрономічні тури продаються вп'ятеро дорожче за звичайні. Людина, яка платить гроші за якісне харчування, також хоче якісно їхати, спати та розважатися.

У санаторному комплексі «Деренівська купіль», що на Ужгородщині, 19 жовтня представили оригінальний туристичний маршрут. Назвали основні зупинки туру, зокрема: Перша закарпатська палинчарня, равликівська ферма, виноградники «Шато Чизай», готельно-ресторанний комплекс «Золота Пава», оздоровчо-рекреаційний комплекс «Косино», курортна територія «Шаян», ФГ «Пан Еко», ОСГ «Бараново», комплекси «V&P», «Перлина Закарпаття» [12].

До вивчення маршруту долучилися 16 національних туроператорів: «Sputnik Kyiv DMC», «Богемія-Сервіс», «JS Travel», «МІСТ-ТУР», «Royal Travel», «Арктур» та ін. Тур розрахований на три дні.

Для Закарпаття – це не лише вихід на нові ринки, це й нові робочі місця, а для нашого виробника – можливість показати свій продукт. Продаж подорожей на сезон 2020/2021 та навіть 2021/2022 вже розпочнеться у цьому році. Планується у 2021 році привозити сюди туристів. Завдання всієї туристичної індустрії – розширити сезонність.

4. Проблеми, шляхи їх вирішення та перспективи розвитку винного туризму України

Сучасний світ не стоїть на місці, адже з року в рік зростає частка міжнародних туристів, туристична галузь для багатьох країн стає найважливішою складовою зростання та процвітання національної економіки. Фахівці з проблем розвитку агротуризму прогнозували, що до 2020 року спеціалізовані види туризму,

серед яких енотуризм, стануть одними з найбільш популярних дестинацій [2]. Проте українські реалії залишаються невтішними, адже згідно з даними Всесвітньої туристичної організації за 2019 рік Україну відвідали 13,6 млн туристів, а прибутку від туризму становили лише 1,5 % ВВП, а це майже в 10 разів менше, ніж середні показники у світі. Частка іноземних туристів за 2019 рік склала лише 13%, що говорить про залежність української туристичної галузі від внутрішнього туризму [18].

Тимчасом як винний туризм став важливим імпульсом для реалізації власної продукції не тільки в традиційних туристичних країнах Європи, серед яких Франція, Італія, Іспанія та Португалія, але й нових конкурентів світового енотуризму – Аргентини, Чилі, ПАР, Австралії та Нової Зеландії, в нашій країні існують проблеми, які не дають розвиватись винному туризму в такому ж успішному руслі, незважаючи навіть на достатній ресурсний потенціал [1].

Перша проблема розвитку винного туризму, яку можна виділити, це нездатність українських брендів вин конкурувати на світовому ринку. Наявним є факт того, що українські вина є значно дешевшими аналогічних вин Європи та Латинської Америки, при цьому вони є високої якості, яка іноді перевершує світові бренди, проте Україна не має світового іміджу якісної виноробної країни, яка могла би створити конкуренцію найголовнішим постачальникам енотуризму. Серед більш локальних виноробень та дешевших вин конкуренція ще жорсткіше, адже світовий ринок переповнений винами з Чилі, США, ПАР та Австралії, де активно впроваджується інтенсивне виробництво, орієнтоване на масове споживання. Навіть українці скептично ставляться до українського вина як бренду, адже побутує думка, що Україна не є виноробною країною з багатими традиціями та досвідом. Тому першочерговою метою повинно стати створення власного іміджу певного регіону як виноробного краю [2]. Саме винний туризм повинен стати рекламою українських брендів вин, які вже готові конкурувати на світовому ринку туристичних послуг.

Перешкодою повноцінному розвитку енотуризму в Україні відіграє той факт, що винні тури поки що не стали масовим туристичним продуктом. Ситуація досі залишається такою, що цей вид є специфічним, неорієнтованим на масовість, а винні тури поки що цікаві суто фахівцям-сомельє, людям, пов'язаним з туристичним бізнесом або мандрівникам України, які вже скрізь побували. Інакше кажучи, український турист, який обирає мандрівку, наприклад в Карпати, швидше за все обере стандартну програму, в яку, можливо, і буде включена дегустація місцевих вин. Проблема в Україні буде залишатись актуальною, поки енотуризм не набере популярності поряд із традиційними видами. Рішенням є підвищення власної культури споживання продукту виноробів [8]. Це дійсно важливо, адже поки ми маємо невтішну статистику, яка показує, що Україна займає друге місце в Європі за кількістю залежних від алкоголю. Середньостатистичний українець вживає 6,5 літрів вина на рік, тоді як француз 55,5 літра, а в середньому по Європі цей показник сягає 24 літрів. Водночас французи не страждають від алкоголізму, а ще й лікуються вином. Ці фактори наочно демонструють те, що в Україні відсутня культура споживання вина, яка сповільнює подальший розвиток енотуризму [7].

Проблема, яка стримує поширення винного туризму в Україні також пов'язана з труднощами ліцензування та мінімальною підтримкою з боку держави. Надзвичайно ускладненою є атестація виробництва, яка не залежить від об'ємів виробленої продукції, ліцензування також не враховує розміри господарств, малі підприємства просто не можуть впоратись зі всіма бюрократичними реаліями, які чекають їх на шляху до створення виноробні [1]. У 2018 році Верховна Рада України дещо спростила процедуру отримання ліцензій для виноробів, в результаті зникла необхідність отримувати аж 140 дозвільних документів, проте статистика показує, що деякі фактори все ж зупиняють повноцінний розвиток виноробства. Для порівняння: в Україні офіційно працюють та виробляють вино близько 75 компаній, тоді як у Франції таких підприємств 65 тисяч. Ці дані свідчать про низьку

підтримку виноробного бізнесу в Україні, адже галузь потребує значних інвестицій [17].

Останній фактор, який можна відмітити – це відсутність кластерної стратегії розвитку виноробної галузі та енотуризму. Як показали інші виноробні країни, кластерні об'єднання суттєво посилюють конкурентоспроможність. Поки що в Україні виноробні кластери не стали розвиненою формою співробітництва суб'єктів цього бізнесу. Для координації, здійснення спільної маркетингової стратегії може бути створене регіональна кластерна організація. Щодо формування таких кластерів, то мають враховуватись конкурентні можливості та переваги регіону. Найоптимальнішим рішенням на цьому етапі могло би стати об'єднання в одну кластерну систему виноробні та туристичні підприємства регіонального рівня для спільної координації дій та використання всіх наявних ресурсів енотуризму. Така співпраця дозволить формувати спільну систему логістики, менеджменту та маркетингу винного туризму [9].

Поряд з наявними проблемами розвитку енотуризму в Україні існує багато перспектив, адже наша країна має в своєму розпорядженні значні ресурси для організації винного туризму. Український енотуризм підкріплений вагомим рекреаційним потенціалом, оскільки найважливішою складовою ринку винного туризму є виноградні масиви, які слугують місцями екскурсій різних винних турів. Загальні перспективи розвитку цього тематичного виду туризму повинні бути зосереджені в таких напрямках:

1. Для ефективного розвитку енотуризму необхідна розробка програм сталого розвитку регіонів, інституційних важелів формування конкурентних переваг винних турів на рівні регіонів, областей та держави. Впровадження механізмів державної підтримки малого та середнього бізнесу в сферах виноробства та туристичних послуг створить сприятливий клімат для подальшого розвитку [2].

2. Для підвищення туристичної привабливості виноробних регіонів повинно бути передбачене відкриття нових спеціалізо-

ваних туристичних об'єктів – дегустаційних залів, винних ресторанів, музеїв енотуризму, створення тематичних фестивалів та свят, які би змогли посприяти створенню конкурентоспроможності місцевих туристичних продуктів [8].

3. Успішна реалізація всіх зазначених проектів неможлива без детального вивчення міжнародного досвіду розвитку енотуризму. Не секрет, що виноробні країни Європи вже давно досягли успіху в формуванні ефективної системи реалізації винного туризму, саме тому співпраця з найкращими виробниками вина Європи та світу в цій галузі допоможе вивести український продукт на світовий туристичний ринок. Результатами такого співробітництва можуть стати впровадження нових екологічних технологій виробництва та просування продукції виноробень і виноробних регіонів [7].

4. Важливим аспектом також є ефективний маркетинг українських винних турів для популяризації енотуризму, для збільшення насамперед міжнародних та внутрішніх туристичних потоків. Для цього необхідним є створення достатньої кількості інформативних карт різними мовами, путівників винних маршрутів та виноробень України. Успішна реалізація можлива за підтримки державних органів та професійних об'єднань. В цьому напрямку планується національний проект під назвою «Українські винні шляхи», який спрямований на висвітлення багатого асортименту українських вин та інших алкогольних напоїв, також це чудова можливість ще більше ознайомитись з історико-культурною спадщиною українських виноробних традицій [2].

5. Ще один перспективний шлях розвитку – це формування кластерів та дестинацій, адже сполучення можливостей виноробства та туризму є основою для розвитку винного туризму. Саме тому необхідним є створення спеціальної асоціації енотуризму, в яку можна би було залучити складові галузі виноробства та складові сфери туризму. Така асоціація за державної підтримки різних рівнів може розробляти регіональні та національні програми розвитку цього виду туризму, а також проводити навчальні лекції, семінари та майстеркласи зі всіх нюансів

проведення винного туризму, адже в Україні все ще не вистачає спеціалістів в цьому напрямі [9].

Висновки

Сучасні тренди розвитку туризму характеризуються новими інноваційними туристичними продуктами, які відповідають та задовольняють інтереси та потреби сучасних туристів. Все більшу популярність здобувають тематичні види туризму, серед яких виділяється винний туризм, який пов'язаний з дегустацією місцевих сортів вин, ознайомлення з технологіями виробництва та культурою споживання вина, участь в майстер-класах від сомельє, фестивалях, тематичних святах та конкурсах. Всі виноробні регіони зараз використовують цей шанс для активізації розвитку винного туризму, використовуючи рекламу та всі наявні ресурси енотуризму.

Було встановлено, що основними виноробними регіонами, а отже центрами винного туризму є Причорноморський регіон, до якого входять Одеська, Миколаївська та Херсонська області. Захід України представлений багатим Закарпаттям, де проводиться безліч винних виставок та фестивалів. Всі ці регіони виробництва вина є перспективними, адже тут наявна необхідна туристська інфраструктура та розвинутий виноробний комплекс.

Проаналізувавши проблеми та перспективи винного туризму України, можна встановити, що підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту сприятимуть удосконалення якості послуг винного туризму, формуванню українського туристичного бренду винних дестинацій на основі застосування погодженої на регіональному або національному рівнях маркетингової політики. Безперечно, розвиток енотуризму в Україні має перспективи, зважаючи на значний потенціал, проте для того аби вийти на міжнародний ринок туристичних послуг, представляти гідний продукт, необхідна підтримка держави та координація зусиль зацікавлених сторін.

Список використаних джерел:

1. Басюк Д., Бадещенкова К. Дослідження ринку винного туризму в Україні. *Збірник наукових праць «SWORLD»*. 2014. № 1. Т. 37. С. 48–56.
2. Басюк Д. Стан і перспективи розвитку ринку винного туризму. *Економіка і регіон*. 2014. № 6. С. 87–92.
4. Гель І. Історія розвитку виноградарства: підручник. Львів, 2016. 246 с.
5. Горшкова Л. Розвиток винного туризму як спеціалізованого виду туристичної діяльності. *Науковий вісник УжНУ*. 2018. Вип. 17(1). С. 68–71.
6. Іванов С., Домарецький В. Винний туризм: підручник. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2012. 472 с.
7. Любіцева О. Перспективи розвитку винного туризму в Україні: світовий контекст. *Географія та туризм*. 2013. Вип. 24. С. 93–99.
8. Михайлюк О. Перспективи розвитку винних туристичних кластерів на Півдні України. *Науковий вісник ОНЕУ*. 2013. № 1. С. 29–41.
9. Нездоймінов С. Регіональні контури кластерного розвитку винного туризму. *Науковий вісник ХДУ*. 2014. Вип. 8(1). С. 136–141.
10. Асоціація винного та гастрономічного туризму в Україні. URL: <http://awgt.nuft.edu.ua/page/view/statut>
11. Виноробні регіони України. URL: <https://www.uabestwine.com/vynorobni-rehionu-ukrainy>

**Ірина ПІНЧУК,
Юлія САВІЦЬКА**
студентки бакалаврату
ОП «Країнознавство»
Національного університету
«Острозька академія»

РОЗВИТОК ТЕМНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Вступ

Виокремлення темного туризму як нової форми в туристичній галузі відбулось наприкінці ХХ століття. Це поняття стосується відвідування визначних місць, що асоціюються переважно з негативними подіями. Місця для відвідування не створюються штучно, тому що вони є наслідком катастроф, геноциду, війн, стихійних лих, містичних подій тощо. Часто туристи не знають про цей вид подорожей заздалегідь та обирають його випадково, інколи як частину запланованої екскурсійної програми. Популярними в таких програмах є відвідування різних історичних кладовищ, могил видатних людей, місць ув'язнення людей, музеїв та інших пам'яток.

В Україні темний туризм, як окремий вид туризму, з'явився відносно недавно. Хоча українці здавна відвідували місця пов'язані зі смертю та руйнуванням: масові захоронення, покинуті замки, кладовища, концтабори, в'язниці та ін., проте до здобуття незалежності, такі поїздки в Україні не мали масового та регулярного характеру. Нині місця трагічних подій все більше привертають увагу як і українців, які хочуть пізнати свою історію, так і іноземних туристів.

1. Визначення та класифікація темного туризму

Термін темний туризм був введений та описаний лише у 1996 році дослідниками Джоном Ленноном та Малкольмом Фолі у Глазго. Вони першими вжили цей термін у своїх дослідженнях зв'язку між місцями, що пов'язані з насильницькою смертю та зростаючою кількістю відвідувачів цих місць [4].

Ще один дослідник пізніше дає більш точне визначення «темного» туризму. Філіп Стоун, професор Центрального університету Ланкаширу, описує його як «подорожі до місць смерті, нещастя та інших страшних місць». Він запропонував категоризацію «темного туризму», а також сформував відтінки «чорного» туризму залежно від різних характеристик та особливостей дестинацій [5]. Оскільки «темні» туристичні продукти багатогранні, мають різне призначення, а також різноманітні за своєю суттю, тому універсальний термін «темний», що застосовується до туризму, занадто широкий.

Категорії «темного» туризму, виділені Філіпом Стоуном:

- Фабрики темних забав – місця, що в першу чергу були орієнтовані на розваги;
- Темні виставки – місця, що поєднують розважальну та навчальну функції, вони часто мають пам'ятний чи рефлексивний характер;
- Темні підземелля – місця, пов'язані з історичним минулим;
- Місця поховань – кладовища та могильники;
- Темні святині – спеціально створені пам'ятки для вшанування пам'яті або згадок про померлих;
- Місця конфліктів – пам'ятки, що пов'язані з війнами, а також місця, пов'язані з геноцидом, жорстокістю та масовими вбивствами.

Поділ чорного туризму не є офіційно встановленим, тому що кожен з дослідників, що вивчає цей вид туризму, поділяє на підвиди по власним критеріям та характеристикам. Проте можна виділити основні підвиди, від яких відштовхувались в своїх дослідженнях науковці:

1. Місця пов'язані з катастрофами різного характеру: природні (вулкани, землетруси, тайфуни), екологічні (катастрофа на Чорнобильській АЕС або бомбардування міст Хіросіма та Нагасакі), пов'язані з діяльністю людей (затонулий в Атлантичному океані «Титанік», місце теракту 9/11).

2. Місця, пов'язані зі смертю: концентраційні табори (Аушвіц-Біркенау), в'язниці (Алькатрас), поля битв, музеї війни, тортур та місця вбивств (Музей шостого поверху).

3. Місця, пов'язані з містичними подіями, паранормальною або уфологічною активністю, а також історичними особистостями, які були пов'язані з містикою (Замок Дракули).

4. Місця, пов'язані з похованнями людей (кладовище Пер-Лашез в Парижі).

«Темний» туризм як окремий вид був сформульований не так давно, тому можна зробити висновок, що незважаючи на значні дослідження, цей вид досі є лише на початковому етапі вивчення. Однак на даному етапі відсутня єдина система класифікації, а також існує складність в виокремленні конкретних ознак для підвидів. Незважаючи на це дослідження в області «темного» туризму продовжуються.

2. Історія розвитку «темного» туризму в Україні

Сьогодні темний туризм має й інші назви, серед них танатотуризм, горетуризм та хворобливий туризм. Є також різні аспекти темного туризму, а саме ядерний туризм, військовий туризм або туризм у нетрях тощо.

Причиною появи багатьох місць темного туризму є звичайна людська недбалість та недалекоглядність. Таких локацій дуже багато на просторі, де колись був СРСР, частиною якого була Україна. В СРСР практикувалось замовчувати «невдалі моменти» та приховувати їх. Тому, коли 1990 – х роках після розпаду СРСР, розпочався процес розсекречення документів та зняття цензури, стає більше відомо про політв'язнів, місця катувань, в'язниці, солдатів тощо. І люди з різних причин (вшанування пам'яті, з цікавості) починають відвідувати такі місця. У цей період, також,

починають говорити про Голокост, геноциди та Голодомор. Також, говорять про техногену катастрофу, вибух реактора на Чорнобильській АЕС у квітні 1986 р., і з 1995 р. окремі зацікавлені починають відвідувати покинуті міста Прип'ять та Чорнобиль [10]. Це стало поштовхом для формування основа для розвитку темного туризму.

Також, варто зазначити негативні тенденції розвитку темного туризму в 1990-ті роки. У цей період туристичні фірми були орієнтовані на виїзний туризм (внутрішній туризм не вважався престижним), такі тури були дорогими та індивідуальними. Жорсткої конкуренції, яку можна спостерігати зараз, між туристичними компаніями не було. До того ж негативною тенденцією залишалась застаріла система зв'язку, яка загалом гальмувала розвиток індустрії.

У 1998 р. відбулась фінансова криза і більшість туристів уже не могли дозволити собі поїздок за кордон. Тому в кінці 1990-х українці починають проявляти інтерес до історії країни та різних історико-культурних пам'яток. У 2000-х роках темний туризм не розвивається як окрема туристична одиниця, а максимально асимілюється з культурно-пізнавальним туризмом [1].

Наприклад, туристичні екскурсії Львовом, які часто містили пункт про відвідини Личаківського кладовища, яке у 1990 р. отримало статус історико-культурного заповідника, або відвідування некрополя М. Пирогова під час екскурсій у Вінниці.

У 2005 р. розпочалися перші групові тури до Чорнобилю. У цей рік Чорнобиль відвідав Єврокон (Європейський конвент наукової фантастики, щорічний фестиваль професіоналів та аматорів у галузі фантастики з різних країн Європи). Це була перша поїздка, інформація про яку швидко поширилась інформаційним простором. З цього розпочалися регулярні поїздки до Чорнобиля, які з часом ставали більш масовими.

Також у цей період розвивається туризм кладовищ. По-перше, це пов'язано з підвищенням цікавості туристів-любителів та істориків до старовинних кладовищ. Найбільш відомими та відвідуваними некрополями на території України стають: Лук'янів-

ське та Байкове кладовище в м. Київ та Личаківське під Львовом. Там починають проводити організовані екскурсії у денний та нічний час. До того ж декілька кладовищ отримали статус заповідників (Лук'янівське, Личаківське та Зелене у м. Чернівці).

По-друге, туристичні компанії працюють над створенням організованих турів для іноземців, які мають українське коріння, місцями захоронень. Окремо компанії пропонують єврейські тури, які пропонують суто єврейські маршрути, а також можуть організувати екскурсійні подорожі з дотриманням усіх необхідних правил. Значне місце в таких екскурсіях займають Бабин Яр та Дрогобицький Яр, місця масового розстрілу людей під час Другої світової війни.

Певне значення набувають в'язниці та тюрми, як місця відвідування туристами. Це насамперед стосується історії тоталітаризму на території України. Яскравим прикладом є тюрма на Лонцького у Львові, колишня тюрма, яка використовувалась, як політична в'язниця польською, німецькою та радянською владою. З 2009 р. – це національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів.

Після «Революції Гідності» туристи знову змістили фокус на внутрішній туризм. Ця подія привернула увагу до історії та культури країни [2].

Яскравим прикладом розвитку темного туризму у цей період є Чорнобильська АЕС. Особливо популярним цей напрямок став в останнє п'ятиріччя, що пов'язано з напіврозпадом ізотопів Стронцію-90 та Цезію-137. Це означає, що відвідування Зони відчуження стало безпечнішим. Зокрема, у 2019 р. Чорнобиль відвідали 124 тис. туристів. Головна причина такого туристичного буму – вихід серіала НВО «Чорнобиль». Весною 2019 р. очолила рейтинг кращих серіалів світу. Також має місце процедура спрощення відвідин зони. Зокрема, введення електронного пропуску та створення додаткової інфраструктури. У 2019 р. президент України В. Зеленський підписав указ про розвиток туризму в Чорнобильській зоні.

3. Види та приклади темного туризму в Україні

Темний туризм охоплює окремі аспекти меморіального, сентиментального, пригодницького, історичного і пізнавального туризму. На даний час класифікація підвидів темного туризму не представлена, проте є перелік загальних дестинацій темного туризму і саме їх буде описано в роботі. Серед об'єктів: місця поховань, техногенних і природних катастроф, злочині, святи та містичні місця, місця, пов'язані з військовими діями, війнами, масовими вбивствами, місця масових репресій, в'язниці, розважальні центри темного туризму і темні виставки. У сучасному світі місця, пов'язані з трагічними подіями приваблюють туристів.

Місць пов'язаних з катастрофами різного характеру в Україні не багато, проте серед них є відомі на весь світ. Одним з яскравих прикладів є катастрофа, що трапилась в Чорнобилі. Екстремальні екскурсії, що організовуються не завжди легально користуються великою популярністю не лише серед українців, але і серед туристів з інших країн. Унікальна пам'ятка включає в себе місто-привид Прип'ять, природну зону навколо міста, стоянки транспорту, що використовувались під час ліквідації аварії, а також безпосередньо територію АЕС та «Саркофаг». Подібні тури підтримують екологи для того, щоб привернути уваги людства до екологічних проблем та їх наслідків. Проте не всю територію Чорнобильської зони безпечно відвідувати, а на екскурсіях варто дотримуватись техніки радіаційної безпеки та обов'язково рекомендацій офіційного супроводжуючого. Для тих, хто не бажає піддавати ризику своє здоров'я, але хоче особисто побачити історію Чорнобильської катастрофи, у місті Києві було відкрито національний музей, який займається збереженням, архівуванням та розповсюдженням історії ядерної аварії [10].

До найбільш відомих місць, що пов'язані зі смертю відносяться:

- об'єкт масових страт українців та євреїв – урочище Бабиного Яру в Києві, де за різними даними було знищено від 70 до 200 тисяч осіб мирного населення; в 2016 році ініційоване ство-

рення приватного проекту меморіалу жертвам Голокосту у Бабиному Яру в Києві;

- місто Батурин, що було не тільки гетьманською резиденцією, але і місцем погрому в 1708 році, де загинуло від 11 до 14 тисяч;

- Личаківське кладовище – найстаріший некрополь у Львові, а також державний історико-культурний музей-заповідник, де поховані відомі політики, військові, чиновники та діячі культури;

- Тернопільський історико-меморіальний музей політичних в'язнів;

- Поля битв часів другої світової війни або доби козацтва – с. Крути, міста Збараж, Берестечко, Пилявці тощо (вони переважно є об'єктами пізнавального туризму).

- Церква-усипальниця М. І. Пирогова, де розміщений саркофаг із забальзамованим тілом науковця, а також Національний музей-садиба, що є пам'яткою історії національного значення;

- Місце паломництва хасидів в Умані – могила цадика Раббі Нахмана, що був духовним лідером хасидів;

- Місця Голодомору та Голокосту – Національний музей «Меморіал жертв Голодомору» у місті Києві;

- Байкове кладовище у місті Києві – одна з найстаріших пам'яток історії та культури;

- Ставка Гітлера «Вервольф», де було вбито 5 тисяч радянських військовополонених, що будували ставку, а також німецькі інженери;

- Тюрма на Лонцького в місті Львові – музей-меморіал жетв окупаційних режимів, місце в'язниць польського, радянського та нацистських режимів;

- Єврейський цвинтар в Івано-Франківську – місце вбивства від 6 до 10 тисяч євреїв, яких у 1941 розстріляли.

Також в Україні велика кількість місць, пов'язаних з містикою, паранормальною чи уфологічною активністю [6]. Велика кількість замків з привидами на території Західної України, містичні підземелля та печери, а також «місця сили» на Закарпатті.

Більшість пам'яток – лише народні місця, які мають свої легенди та історії, якими цікавляться дослідники.

Безсумнівно до основних пам'яток варто віднести середньовічні замки, які мають свої легенди про привидів: Ужгородський замок, Невицький замок, Золочівський замок, Олеський замок тощо. Одним з відомих замків з привидами є Підгорецький замок у Львівській області – туристи, дослідники, працівники замку, повідомляють, що у там живе привид жінки. За легендою, вбита дружина Вацлава Жевуського була замурована в стінах палацу та залишилась примарою, щоб блукати замку. Кривава історія замку Паланок, що у місті Мукачево, розповідає про Софі Баторі, яка правила замком та була дуже жорсткою. Ходять легенди, що вона приймала ванни з людської крові, найпоширеніша версія – це були цнотливі дівчата. Проте це не єдина легенда замку Паланок – розповідають, що в криниці на території замку живе чорт, якого князь одурив, обмінявши воду на дві монети (замість обіцяного мішка золота). Також історики доводять, що у стінах мукачівського замку були катівні, де мордували людей.

На Закарпатті відомі «місця сили», пов'язані з демонологічним туризмом (туризмом за привидами), що базуються на народних легендах. У Закарпатській області деякі місцевості навіть отримали відповідні назви (деякі згодом стали офіційними): Чорне Багно (Рахівський район), Чорний Мочар (Берегівський район), Чорний ліс чи Чорний потік (Мукачівський район). Це території, пов'язані з самогубствами, містичними зникненнями, а також духами та привидами, яких туристи та місцеві жителі бачили в лісах. Також в Івано-Франківській області знаходиться Музей гуцульської магії (музей мольфарства в Карпатах) [6].

Містичний Тараканівський форт у Рівненській області – місце, яке туристи часто описують містичним, а також говорять, що люди чують потойбічні звуки та бачать дивні тіні. Ще дивніші історії розповідають про Соминське озеро у Волинській області. За легендою в озері живе чудовисько, саме тому в озері бояться купатись, там не клює риба і не співають птахи. Придніпровська височина у Кіровоградській області.

У Житомирській області на галявині археологи знайшли стародавнє капище. Сама галявина серед місцевих не надто популярне місце. Її називають Громовище, тому що під час гроз галявина притягує блискавки, що вже вбили десятки людей. Також однією з найвідоміших містичних локацій у Києві є Лиса гора – місце зібрань містичної сили та відьомських шабашів. На її місці колись був язичницький жертвник та капище, за легендою місце, де змія, яка обвиває землю і кусає себе за хвіст, стає Лисою горою.

Старовинний цвинтар в Івано-Франківську цікавить любителів вампірів, тому що за легендою це місце поховання справжнього вампіра, а також було знайдено тіла з слідами укусів на шиї. Радянська влада випалила могилу «вампіра» військовим вогнеметом і дивні смерті припинились.

Окрему увагу також варто приділити містам-привидам, які за тих чи інших обставин були покинуті людьми. Усі знають про Прип'ять та Чорнобиль, проте було збудовано також другу «Прип'ять» – місто Орбіта в Черкаській області. У місті мала будуватись спочатку гідроелектростанція, потім АЕС, проте пізніше будівництво взагалі згорнули. Місто є майже двійником Прип'яті, в якому проживає декілька сотень людей. Один з найбільших радянських цукрових заводів у Кіровоградській області був зачинений на початку 21 століття, тому люди масово виїхали з Цукроварова і на даний час там проживає сотня людей. Покинуте місто Любеч-1 у Чернігівській області було пов'язане з радіолокаційною станцією «Дуга». Цікавим фактом є те, що «Дуга 1» була розміщена в Чорнобилі, а для обслуговування «Дуги 2» спеціально побудували секретне військове містечко Любеч-1. Проте після аварії на ЧАЕС станції «Дуга» припинили працювати, а міста залишились покинутими.

4. Проблеми та перспективи розвитку темного туризму в Україні

На сучасному етапі темний туризм не є популярним масовим продуктом, що створює ряд проблем пов'язаних з розвитком ту-

ристичної діяльності темного туризму [7]. З них найпоширеніші:

1. Висока вартість, додаткові фінансові витрати, щоб добратися у віддалені місця, відсутність транспортної інфраструктури. Більшість локацій темного туризму розташовані за містами або на великих відстанях від найближчих транспортних вузлів. Наприклад, значних складнощів зазнають туристи, які мають бажання відвідати Кам'яну Могилу поблизу Запоріжжя або відвідати містечка, де відбулися битви часів Хмельниччини.

2. Мінімальна кількість «протоптаних місць», які не завжди придатні для туристичної діяльності. Мала проінформованість про цей вид туризму. Значна кількість пам'яток темного туризму не рекламується та є відомою обмеженому колу зацікавлених, а більшість досліджень є поверхневими. Наприклад, мало хто знає про Тернопільський історико-меморіальний музей політичних в'язнів (колишній слідчий ізолятор КДБ), що й не дивно, адже туристичне облаштування музею не придатне для масового відвідування.

3. Потреба у додатковому часі для планування та реалізації даної форми туризму. Зазвичай темний туризм є частиною культурно-пізнавального, тому організація «темного» туру вимагає часу та фінансів.

4. Неетичність проведення даного виду та типу екскурсій. У значної кількості туристів відвідування концтаборів, цвинтарів, в'язниць тощо викликає страх, негативні спогади або ображає релігійні почуття [4].

Серед перспектив розвитку темного туризму (переважно на Західній Україні) можна відзначити:

1. Значна кількість місць та об'єктів, сповнених легендами та містичними історіями.

2. Збереження українського колориту, легенд, звичаїв, традицій, що пов'язані з певним об'єктом туризму.

3. Розвиненість Західної України за багатьма соціально-економічними параметрами.

На цей час, окрім прикладу Чорнобильської АЕС, жодна локація темного туризму не була вдало реалізована, як туристич-

на DESTИНАЦІЯ. Хоча Україна має значний «темний» туристичний потенціал, який потрібно розвивати та популяризувати. Тому варто звернути увагу на успішні варіанти практичного втілення цього виду туризму за кордоном.

Вдалим прикладом практичної реалізації темного туризму може бути заснування музею на території концентраційного табору Аушвіц-Біркенау в Польщі [3]. Вдалими аспектами функціонування цієї пам'ятки є:

- Збереження цієї пам'ятки у максимально оригінальному вигляді.

- Створення на території табору меморіального музею.

- Державні інвестиції в інфраструктуру та сприяння популяризації цієї DESTИНАЦІЇ в суспільстві, як пам'ять про Другу світову війну.

- Діяльність польських туристичних фірм спрямована на створення турів та туристичних маршрутів з екскурсіями, які обов'язково будуть містити відвідування Аушвіц-Біркенау.

- Вхід на територію табору є безкоштовним, плата лише за екскурсію, які проводяться різними мовами. Більшість послуг можна замовити в онлайн режимі.

Табір Аушвіц-Біркенау може бути прикладом для створення потужної туристичної DESTИНАЦІЇ у Бабином Яру в м. Київ. Оскільки це місце потребує державних та приватних інвестицій в туристичну інфраструктуру, поширення інформації у медійному просторі та залучення туристичних фірм для популяризації пам'ятки.

Ще одним вдалим прикладом успішної практичної реалізації темного туризму є Фабрики темних забав, а саме підземелля в Амстердамі, Лондоні та Берліні. Ці підземелля створені на основі місцевих легенд та містичних історій розважальною компанією Merlin Entertainment. Специфікою таких туристичних локацій є те, що вони переповідають історію країни за допомогою інтерактивної пригоди. У подібних локаціях відбуваються шоу з акторами та спецефектами, що імітують історичні темні часи.

Кожне підземелля базується на одній темі, але досліджує історію власної місцевості.

Схожа ідея може мати місце в реалізації темного туризму на Західній Україні, тому що там сконцентрована велика кількість замків, підземель та релігійних місця, які пов'язані з містикою. Наприклад, Підгорецький замок та Замок Паланок можуть стати місцем інтерактивного ознайомлення з містичним минулим України.

Висновки

Темний туризм як окремий вид був сформульований не так давно, тому можна зробити висновок, що незважаючи на значні дослідження, цей вид досі є лише на початковому етапі вивчення. Однак на даному етапі відсутня єдина система класифікації, а також існує складність в виокремленні конкретних ознак для підвидів. Незважаючи на це дослідження в області темного туризму продовжуються. Пам'ятки темного туризму розташовані на території країни нерівномірно. Більшість з них сконцентровані на Західній Україні і значно менше на Сході.

Протягом історії становлення туристичної індустрії в Україні, темний туризм часто був лише частиною культурно-пізнавального туризму. Виокремлення темного туризму як окремого виду з власною класифікацією сприятиме посиленню туристичного розвитку та створить унікальний імідж України на світовому туристичному ринку.

Список використаних джерел:

1. Темный Ю., Темная Л. Экономика туризма: учебник. М.: Финансы и статистика, 2010. 448 с.
2. Заставецький Т. «Похмурий туризм» як відображення трагічних подій у історії та культурі народів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. Вип. 1 (29). Тернопіль: [Тайп], 2011. С. 101–107.
3. Dark tourism. URL: <https://culturaobscura.com/dark-tourism/>

4. Dark Tourism – The Attraction of Death and Disaster. John Lennon and Malcolm Foley, Continuum, London and New York, 2006, 184 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=ZY6Xn4DmuCoC&pg=PA1&hl=uk&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

5. Stone P. A Dark Tourism Spectrum: towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions, 2006. URL: http://clock.uclan.ac.uk/27720/1/27720%20fulltext_stamped.pdf

6. Містичні місця України. URL: <https://changeua.com/nasha-mistichnaukrayina/>

7. «Темний» туризм як новий вид туризму. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/moskalenko.htm

8. Шильнікова З., Дульцева І., Матушкіна М. Тенденції розвитку «темного» туризму та його мотиваційні аспекти. URL: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/112.pdf>

9. Туризм місцями єврейських захоронень. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/shparaga.htm

10. Чорнобиль туристичний: як планують розвивати зону відчуження? URL: <https://denzadnem.com.ua/podorozhi/45413>

**Поліна ІВАНОВА,
Ірина ГАЛУШКО**
студентки бакалаврату
ОП «Країнознавство»
Національного університету
«Острозька академія»

ГОЛОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДІЛОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Вступ

Поняття «діловий туризм» виникло відносно недавно, приблизно в 70-80-ті рр. XX ст. Його розвиток, як прибуткового і самостійного виду туризму, розпочався лише в 90-ті рр. XX ст. На сучасному етапі цей вид туризму належить до найперспективніших і найприбутковіших, а також має велике значення для приймаючої країни з економічної точки зору.

Діловий туризм (бізнес-туризм, MICE-туризм) – це подорожі, що здійснюються з метою участі в конгресах, зборах, семінарах і інших важливих ділових заходах [4].

До сфери ділового туризму відносять організацію різних конференцій, семінарів, симпозіумів, а також виставки та ярмарки. Поруч із вищезгаданими варіантами, до ділового туризму відносять також т.зв. інсентив-тури, під якими маються на увазі поїздки у вигляді заохочень за досягнуті успіхи в роботі.

Деякі дослідники зараховують до цього виду і «човниковий» туризм, який здійснюють дрібні оптові торговці задля покупок або продажу дрібних партій товарів [9].

В останні роки на ринку бізнес-туризму все більшого значення набувають країни Центрально-Східної Європи. Досить поши-

реним є бізнес-туризм і на Американському континенті, зокрема в Канаді, Сполучених Штатах, Бразилії, Мексиці тощо. Не менш важливим регіоном в плані бізнес-поїздок є і Азійський, зокрема субрегіон Східної Азії (Японія, Китай, Сінгапур, Південна Корея).

Отже, ділова туристична діяльність, окрім того, що вносить значний вклад в економічну сферу, також вважається відмінним засобом розвитку компетентності робочої сили в різних державних та приватних секторах, а також є ефективним засобом обміну досвідом, висвітлення культур та відродження традицій та спадщини.

1. Генеза ділового туризму в Україні

Ринок ділового туризму в Україні все ще знаходиться на етапі становлення. В період з 2005 по 2011 роки відбувалася структуризація ринку. В цей період організацією конференцій і ділових заходів займалися різні компанії: рекламні, туристичні, піар-агенції, для яких MICE не був основним видом діяльності.

Проте вже в 2005 році була створена Міжнародна асоціація ділового туризму й торгівлі, з метою представлення і лобювання інтересів ділового туризму і індустрії торгівлі, виставок і ярмарків на державному та законодавчому рівнях, підготовки довідкових, інформаційних матеріалів й пропозицій для державних структур про розвиток сфери ділового туризму і торгівлі, про вдосконалення ділового, інформаційного й професійного середовища для ведення бізнесу в Україні [1].

В 2007 році було проведено першу в Україні виставку-конференцію MICE-2007, в рамках якої 34 вітчизняних підприємства пропонували свої послуги з розміщення та обслуговування VIP-заходів.

Цього ж року, було створено Асоціацію ділового туризму України (BTA Ukraine) – некомерційне об'єднання підприємців України, діяльність яких пов'язана з діловим туризмом і індустрією зустрічей, а також підприємств і юридичних осіб, що зацікавлені в розвитку ділового туризму в Україні [1]. Основними цілями Асоціації були:

- сприяння розвитку ділового туризму в Україні, а також перетворення його в галузь, що забезпечуватиме динамічний розвиток економіки країни;
- вплив на формування законодавчого середовища, що сприятиме ефективному розвитку галузі;
- перетворення Асоціації на майданчик, що об'єднуватиме не тільки гравців ринку, але і постачальників та споживачів послуг;
- сприяння підвищенню якості послуг, що надаються за рахунок впровадження новітніх методів та технологій;
- сприяння розробленню та впровадженню методології зі збирання, оброблення та надання статистичної інформації, необхідної для ефективного функціонування галузі MICE;
- сприяння формуванню цивілізованого конкурентного середовища на ринку.

Вже в 2012-2013 рр. в сфері MICE виділяється ряд професійних компаній, які орієнтуються на міжнародні стандарти. Багато в чому, своїй появі як спеціалізованих установ, які займаються організацією ділового туризму, вони завдячують проведенню в Україні Євро-2012.

Після проведення Євро-2012, багато дослідників вважали, що сферу ділового туризму очікує сплеск активності. За прогнозами Всесвітньої ради з туризму і подорожей, об'єм ринку ділових поїздок в Україні до 2021 року має скласти 6,1 млрд. дол. США. Всесвітній економічний форум в рейтингу конкурентоспроможності в туризмі в 2012 році підняв Україну з 85-го на 76-е місце [14]. Але за результатами 2013 року, активність в секторі бізнес-туризму зросла незначно. В період з 2014 по 2016 роки, діловий туризм в Україні все сильніше починає нагадувати окрему галузь економіки.

Варто наголосити також увагу на події, яка мала важливе значення для розвитку ділового туризму в Україні – XII Міжнародна щорічна конференція «MICE Ukraine 2017: діловий туризм – Україна» [2].

На виставці були присутні українські та закордонні експерти галузі туризму, які дійшли висновку, що взаємодія державних структур, неурядових організацій та приватних компаній – ключовий фактор, який сприятиме перетворенню України в країну привабливу для проведення масштабних міжнародних ділових заходів.

Необхідно згадати і за подію, яка відбулася 18 лютого 2017 року у Львові – Перший український бізнес-марафон. Захід об'єднав бізнесменів з усієї України та із-за кордону. Можна стверджувати, що марафон став платформою для створення нових бізнес-ідей, пошуку партнерів, ну і, звичайно, розвитку ділового туризму.

Загалом, говорячи про діловий туризм в Україні, варто зауважити, що за останні 15 років український ринок бізнес-поїздок продемонстрував вражаючі показники зростання, що дорівнює близько 12,7% в рік [3].

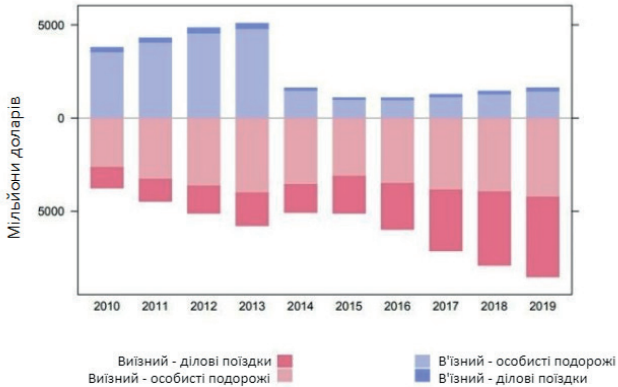
Таким чином, вступ України до міжнародних організацій, проведення на її теренах європейських і світових форумів, спортивних змагань створює сприятливе середовище для популяризації України як однієї з ділових держав світу. Згідно із програмою розвитку туризму в Україні до 2022 року, діловий туризм є одним з пріоритетних напрямків розвитку туризму.

2. Сучасний стан ділового туризму в Україні

На сучасному етапі спостерігається поступове зростання показників сфери туризму. За даними Державного комітету статистики, 2018 року кількість туристів у країні збільшилася на 62% і вперше перевищила 4,5 млн осіб, що є найкращим результатом з 2000 року. Зокрема, збільшується і роль ділового туризму – порівняно з 2017 роком, кількість бізнес-туристів збільшилася майже на 10% – до 217 тисяч в 2018 році. Крім цього, дохід від сфери туризму в 2018 році становив 21,6 млрд. грн. проти 19 млрд. грн. роком раніше. За експертними оцінками, на ділові поїздки припадає від 1 до 3 мільярдів гривень [10].

Серед інших видів туризму, бізнес – туризм є одним із найприбутковіших. Це пояснюється тим, що людина, яка здійснює ділові подорожі, має можливість витратити не лише свої кошти, а й також фінанси компанії, що її відряджає. Завдяки цьому, витрати ділового туриста зазвичай є більшими, ніж звичайного туриста. Динаміку зростання витрат на ділові подорожі протягом 2010-2019 рр. можна простежити на графіку, запропонованому Всесвітньою туристичною організацією (ВТО).

Графік зростання витрат на ділові подорожі в Україні протягом 2010-2019рр. (ВТО)

На сучасному етапі розвитку ділового туризму в Україні можна виділити такі ключові види:

- міжнародний (здійснення подорожі з метою налагодження ділових зв'язків, візит до іноземної філії або головної штаб квартири в іншій країні світу);
- регіональний (притаманний країнам СНД або країнам-сусідам, між якими існує тісне промислове співробітництво);
- внутрішній (здійснення подорожі у ділових цілях в межах окремої країни).

Варто зазначити, що організація бізнес-поїздок є досить складною справою для фахівців туристичної галузі і вимагає ретельної професійної підготовки кадрів та знань новітніх тенденцій у цій сфері. На сьогодні, існує невелика кількість українських туристичних компаній, що займаються розвитком саме цього виду туризму. Зростання їх професіоналізму, напрацювання досвіду, збільшення кількості міжнародних контактів українських бізнесменів надасть певні можливості для повноцінного розвитку ділового туризму в нашій країні вже в найближчому майбутньому [13].

Характерною особливістю розвитку ділового туризму в Україні є те, що сьогодні відповідати потребам ділових туристів прагнуть не лише туристичні компанії, заклади розміщення,

але й авіакомпанії – покращення розкладу авіарейсів допомагає бізнес-туристам оптимальним чином збудувати свій графік, скориставшись, наприклад, нічним перельотом. Розвиток міжнародних новітніх технологій в сфері електроніки та супутникового зв'язку спонукає організаторів українського конгресового туризму проводити ділові конференції, використовуючи сучасні інноваційні технології: через мережу Інтернет надсилати бізнес-туристам запрошення на зустрічі, знайомити їх з програмою, надавати можливість слідкувати за виступами і, навіть, брати участь в обговоренні питань та голосувати дистанційно [11]. Особливої актуальності це набуває під час коронавірусної пандемії 2020 року.

За оцінками аналітиків, центрами ділового туризму в Україні є: Київ, Харків, Дніпро, Львів та Одеса.

Київ є столицею України, тому не викликає сумнівів, що це досить інноваційне, цифрове та прогресивне місто. Воно має всі необхідні умови, щоб стати новим пунктом бізнес-призначення не тільки в Україні, але і в усьому світі. На сучасному етапі, серед трьохсот туристичних компаній Києва організацією ділових поїздок займаються двадцять. Вони надають бізнес-туристам широкий спектр послуг, від зустрічі в аеропорту, транспортування по місту, бронювання місць в готелях, оренди конференц-залів, офісного обладнання, організації харчування, культурного та спортивного дозвілля і до придбання авіаквитків у зворотний бік [16].

Ще одним центром туризму є західна частина України, яка відома туристам з усього світу завдяки тому, що цей регіон є найбільш екологічно чистим у нашій країні, а також приваблює їх цілющим повітрям, мінеральними джерелами та популярним гірськолижним курортом Буковель. Проте, як напрямок бізнес-туризму, він розвивається, в основному, за рахунок поїздок ділових людей української столиці. Це пояснюється віддаленістю від основних центрів-донорів українських туристів. Незважаючи на це, західний регіон нерідко використовують для мотиваційних

поїздок (наприклад, путівка на гірськолижний курорт в якості винагороди для найкращих працівників або партнерів).

За даними порталу conference-service.com.ua, станом на 2018 рік, в Україні налічується 242 готелі, що надають послуги бізнес-туристам. Також спостерігається тенденція до їх нерівномірного розміщення по території України. Таким чином, більшість готелів зосереджено саме в центрах ділового туризму в Україні. Ситуація виглядає таким чином: 27% припадає на Київську область, 24% припадає на Одеську і близько 14% на Львівську область. Схожу ситуацію можна спостерігати також із конференц-залами, зокрема на 2018 рік в Україні їх налічувалося 722 одиниці, з яких на Київську область припадає 34% (246 залів), на Одеську – 21% (152 зали) і на Львівську – 12% (85 залів) [12].

За даними Держслужби туризму і курортів, найбільша частка ділових поїздок в Україну припадає на бізнес-туристів з Росії та Білорусі. З європейського напрямку можна виділити бізнес-туристів із Польщі, Німеччини, Чехії, Франції, основною метою яких є відвідування дочірніх підприємств та компаній-партнерів, що знаходяться в Україні. Також варто зазначити, що на сьогодні зі сторони транснаціональних корпорацій інтересу до України як до місця проведення ділових заходів поки що не спостерігається.

Таким чином, на сучасному етапі можна спостерігати позитивну динаміку галузі ділового туризму в Україні – активно розвивається, збільшуються як якісні, так і кількісні її показники. Ключовими видами бізнес-туризму в Україні є міжнародний, регіональний та внутрішній, а його центрами на сьогодні є: Київ, Харків, Дніпро, Львів та Одеса. Крім цього, налічується 242 готелі, що надають послуги бізнес-туристам. Найбільша кількість ділових туристів, що відвідують Україну, приїжджають з Росії та Білорусі.

3. Практична реалізація

Ні для кого не секрет, що діловий туризм – один із найперспективніших галузей сучасного туризму. Саме тому, розвиток

цього виду туризму, його модернізація на теренах України може мати доволі позитивні наслідки для економіки. Однак, проаналізувавши процес розвитку та сучасний стан ділового туризму в Україні, приходимо до висновку, що незважаючи на всі позитивні тенденції, наявного на сьогоднішній день стану розвитку недостатньо, щоб використати всі переваги цього виду туризму.

Хоча, слід все-таки визнати, що ситуація не катастрофічно плачевна. Оскільки Україна намагається розвивати діловий туризм на базі курортів, що є досить-таки рентабельно.

Буковель, будучи одним із найпопулярніших курортів прагне відповідати сучасним викликам і розвиває не тільки умови для рекреаційного туризму, але і для ділового. Сучасні готелі створюють сприятливі умови не тільки для проживання, але і оптимальні умови для робочої діяльності.

Курорти пропонують розміщення і організацію різних ділових заходів в готелях, які можна обрати згідно із своїми вимогами і фінансовими можливостями. Конференц-зали є модернізованими, обладнані медіа-центрами і офісною технікою, що дозволяє проводити ділові заходи на найвищому рівні і при цьому мати можливість для подальшого повноцінного відпочинку [6].

Готуючи проект, ми довго не могли визначитися, яку вдачу практичну реалізацію нам навести у прикладі. Але як тільки нам на очі потрапив такий варіант, ми зрозуміли, що це саме те, що нам потрібно. Підтвердити свою думку, можна такими аргументами:

1. Досить вдале географічне розміщення (дозволяє приймати не тільки гостей з України, але і з країн Європи);
2. Високий рівень інфраструктури (маючи попит, курорти Буковелю створюють якнайкращі умови для своїх туристів);
3. Нове бачення ділового туризму (новий підхід полягає в тому, що діловий туризм перестає бути надто серйозним явищем, і виходить за рамки формальності);
4. Вдале поєднання «відпочинок-робота» (проведення заходів сфери ділового туризму на базі курортів є вигідним в тому

плані, що це додаткова реклама для вітчизняних курортів. Тобто, відвідавши якусь подію в рамках ділового туризму, туристи можуть відкрити для себе нові туристичні дестинації, які вони потім зможуть використати, плануючі свої майбутні подорожі).

Отже, враховуючи ці переваги, доходимо до висновку, що Буковель – чудове місце для реалізації ділового туризму в Україні. Звичайно, він потребує деякої модернізації, продумування більш вдалої і вигідної стратегії. Але, з наявним на сьогоднішній день станом, Буковель також може претендувати на роль нової ділової столиці не лише України, а, можливо, навіть і всього світу.

4. Проблеми і рекомендації для розвитку ділового туризму в Україні

Незважаючи на досить високу популярність ділового туризму у світі, існує низка проблем, які гальмують його розвиток в Україні. Найбільшою з них є недостатній рівень туристичної інфраструктури, яка могла б задовольнити потреби ділових туристів.

Зокрема, це стосується дефіциту спеціалізованих бізнес-готелів та їхньої невідповідності міжнародним стандартам якості. Оскільки на сучасному етапі лише 20% готелів України відповідають вимогам світових стандартів якості за рівнем комфорту, обов'язковою є модернізація бізнес-готелів для розміщення туристів, що подорожують з діловою метою. Необхідною складовою такого готелю повинен бути диверсифікований бізнес-центр, що повинен надавати велику кількість ділових послуг з обов'язковою розважально-ознайомлювальною програмою [8].

Важливим фактором у задоволенні потреб ділового туриста є хороша матеріально-технічна оснащеність закладів розміщення. Для цього, при наданні телекомунікаційних послуг, повинні враховувати всі найновітніші методи та засоби обміну інформацією. Головною метою учасників конференцій, семінарів і навіть звичайних ділових поїздок є встановлення ділових контактів, пошук нових можливостей для власного бізнесу та підвищення творчої активності, зумовлене зміною обстановки. Пріоритетним для ділових туристів є особливе середовище та атмосфера,

створені під час ділових подорожей. Саме тому, бізнес-готелі України повинні пропонувати сучасний комплекс з обслуговування форумів, симпозиумів, конференцій, виставок та інших корпоративних заходів. Для ефективного надання послуг, необхідно враховувати індивідуальні особливості ділових туристів, орієнтуючись на специфіку цільової групи та враховуючи їх побажання, потреби і фінансові можливості [6].

Серед широкого спектру послуг, які повинні надавати відділи конференц-сервісу можна виділити такі: конференц-зали, тренінг-класи, засоби презентації, відео-аудіо-апаратуру, підготовку фотозвітів, стенограм; центр оперативної поліграфії, виготовлення рекламної продукції, тиражування; організацію харчування, проведення бізнес-ланчів, банкетів. Крім цього, важливим в обслуговуванні туриста є транспортні послуги: зустріч в аеропорту, надання особистого транспорту, обладнаного засобами мобільного зв'язку.

Зі збільшенням ролі ділового туризму, зростатиме і попит на послуги високої категорії бізнес-центрів і бізнес-готелів. Саме тому, потрібно врахувати механізми та принципи створення сучасної туристичної інфраструктури, а також розробити державну політику інвестиційної привабливості розвитку бізнес-структур для формування комплексної системи управління діловими центрами. Створення національної мережі готелів, а згодом і міжнародної, зокрема через франчайзинг, надасть переваги, як власникам, так і операторам об'єктів. Зниження загальних витрат є головною перевагою для готелю, що входить в ланцюг. Також це дозволить мережам проникати на міжнародні ринки, розширюючи сфери свого впливу [бізнес-готелі] [15].

Негативним чинником є нерівномірний розподіл ділових туристів по території України, який спричинив розвиток напряму ділового туризму, в основному, лише у великих містах – Києві, Харкові, Донецьку, Одесі та Дніпропетровську. Збільшення центрів ділового туризму вплине на зростання кількості туристів, які здійснюють бізнес-подорожі, і, водночас, створить більше робочих місць для населення.

Якісне надання туристичних послуг неможливе без висококваліфікованих працівників, дефіцит яких створює ще одну проблему для розвитку ділового туризму в Україні. Важливим є підготовка і правильний добір кадрів, які могли б на відповідному рівні обслуговувати не лише конференції, конгреси, форуми та семінари, а також влаштовувати заходи культурно-розважального напрямку, наприклад «дні компанії», поїздки містом, свята, тощо. Важливий внесок робить Асоціація ділового туризму України, яка надає послуги з навчання та підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері ділового туризму. Проте, цього недостатньо для забезпечення обслуговування відповідно до міжнародних стандартів якості [7].

Недостатня поінформованість про Україну у світі є серйозною перешкодою для розвитку не лише для ділового, а й всього туризму в цілому. Необхідним є вироблення якісної реклами для залучення України до світового інформаційного простору, створення позитивного іміджу і підвищення авторитету в туристичному світі. Крім цього, діловий туризм повинен розвиватися з врахуванням української національної специфіки, атмосфери та колориту, що буде заохочувати туристів відвідати Україну ще раз, і не лише з метою бізнес-туризму.

Отже, дефіцит кваліфікованих працівників, готелів належної якості, хорошого матеріально-технічного оснащення, нерівномірність розподілу ділової туристичної інфраструктури та недостатня поінформованість про Україну у світі є тими дестабілізуючими чинниками, котрі перешкоджають розвитку ділового туризму в Україні. Однак, все ж їх можна нівелювати, зокрема шляхом підготовки висококваліфікованих працівників конференц-сервісу, визначення пріоритетів інвестиційної політики, встановлення контактів з іноземними партнерами, створення великої мережі міжнародних готелів та вироблення якісної реклами для залучення України до світового інформаційного простору. Подолання всіх перешкод дасть можливість Україні стати діловою туристичною державою світового рівня.

Висновки

Галузь ділового туризму набуває все більшого значення по всьому світу і є однією із найперспективніших і найприбутковіших видів туризму. Розвивається бізнес-туризм і в Україні, проте все ще перебуває на періоді свого становлення.

На сучасному етапі можна спостерігати такі позитивні тенденції – поступово збільшується кількість туристів, що здійснюють ділові поїздки, зростає дохід від галузі. Розвивається міжнародний, регіональний та внутрішній бізнес-туризм, центрами яких в Україні є Київ, Харків, Дніпро, Львів та Одеса. Існує велика кількість готелів, які надають ділові послуги.

Попри це, існують і проблеми, які гальмують зростання бізнес-туризму в Україні. Серед них, головними є невідповідність туристичної інфраструктури міжнародним стандартам, а також дефіцит кваліфікованих працівників. Подолавши ці перешкоди, зокрема, створенням міжнародної мережі готелів, підготовкою висококваліфікованих працівників конференц-сервісу, встановленням контактів з іноземними партнерами, визначенням пріоритетів інвестиційної політики, виробленням якісної реклами, Україна зможе претендувати на роль світового центру ділового туризму.

Список використаних джерел:

1. Андренко Б. Діловий туризм: навч. Посібник. Харків: ХНУМГ, 2014. 165 с.
2. Бігус М. Перспективи розвитку ділового туризму в умовах євроінтеграції. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2018. № 2. С. 14–20.
3. Брикалова С. Т. Діловий туризм в Україні. *Матеріали XI Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції «Сталий розвиток міст» (83-ї студентської науково-технічної конференції ХНУМГ ім. О. М. Бекетова)*. 2018. № 4. С. 168–170.
4. Все про туризм. URL: http://vseproturizm.blogspot.com/2014/01/blog-post_4962.html

5. Деловой туризм в Буковеле. URL: http://www.mytravelnotes.ru/2017/02/blog-post_76.html

6. Денисенко М., Геньбач Д. Сучасний стан та перспективи розвитку ділового туризму в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 19. С. 23–28.

7. Дехтяр Н. Тенденції розвитку світового ринку ділового туризму. *Проблеми економіки*. №1. 2014. С. 43–51.

8. Діловий туризм в Україні: проблеми та перспективи розвитку. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2006/52-39-28.pdf>

9. Діловий туризм. URL: https://pidru4niki.com/1566021243763/turizm/diloviy_turizm

10. Діловий туризм. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/dilovij-turizm/>

11. Квартальнов В. Туризм: Учебник. Москва: Финансы и статистика, 2004. 336 с.

12. Музичка Є., Петренко В. Стан і тенденції розвитку ділового туризму в Україні. *Економіка та держава*. 2018. № 1. С. 55–60.

13. Папирян Г. Маркетинг в туризмі. М. : Финансы и статистика, 2000. 160 с.

14. Рынок делового туризма: итоги года. URL: <https://ubr.ua/business-practice/own-business/rynok-delovogo-turizma-itogi-goda-280050>

15. Сучасний стан та проблеми розвитку бізнес-готелів в Україні. URL: <http://infotour.in.ua/pandyak.htm>

16. Хлебникова Т. Один звонок – и вы избавлены от массы хлопот. *Стиль жизни*. 2005. № 6(46). С.102–104.

Андрій ГОЙ,
Дмитро ВЛАДЮК
студенти бакалаврату
ОП «Країнознавство»
Національного університету
«Острозька академія»

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Вступ

З часів створення людини духовний вплив на її світогляд, поведінку та норми моралі був присутній завжди. Зважаючи на вподобання людей, були сформовані світові релігії, які впливають на життя людей і зараз вони тісно переплетені з людським життям та виконують багато важливих функцій.

Сучасна цивілізація отримала орієнтацію на споживання більш матеріальних благ, що призвело до певної духовної кризи в суспільстві. Суспільство в цілому, та окремо кожна особистість стали потребувати відповідного духовного відродження. Важливим проявом цього стало бажання повернутися до свого коріння, своїх національних святинь, та до релігії предків. З часом саме така потреба почала стимулювати людей, які визначилися зі своїм релігійними переконаннями до храму, а тих людей хто ще не визначився зі своїми переконаннями до пошуку, подорожі святими місцями з метою отримання власного умиротворення в релігії. Таким чином почав утворюватися паломницький та релігійний туризм, який зараз займає значну нішу в світовому туризмі. Релігійний туризм почав формуватися у XIX ст. коли

окрім об'єктів історико-культурної спадщини туристи почали активно відвідувати релігійні та культові місця. При чому людина, яка відвідувала ці місця не обов'язково сповідувала цю ж релігію, до якої віднесено святиню. Звичайно, під час відвідувань релігійних святинь, туристам необхідно було дотримуватися всіх правил, щоб не образити почуття віруючих, необхідно смиренно себе поводити та носити відповідний одяг. На сучасному етапі люди відвідують не тільки храми, монастирі та церкви, до популярних місць серед релігійних туристів відносяться також природні об'єкти культури, такі як: річки, святі джерела, а також святі гаї та також малі форми поклоніння це хрести при дорозі, каплиці, вівтарі, капища. Загалом мотивацією для здійснення релігійного туризму є дуже багато чинників. До них відносяться: пошук сенсу життя, замолювання гріхів, отримання благодаті, молитви за рідних, демонстрація вірності своїй вірі, вираження вдячності Богу, бажання очиститися від недуг як душевних так і фізичних. В той же час в релігійному туризмі немає жодних зобов'язань щодо виконання певних обрядів, а також жодних обмежень для людей різних релігій. Релігійним туристам також цікаво дізнатися мистецтвознавчі відомості про пам'ятник архітектури (храм, монастир або мечеть), такі як час його побудови, хто його автор, та стиль, в якому цей пам'ятник виконано [2].

Релігійний туризм вважається історично першим видом туристичних подорожей, що може бути віднесений до періоду формування світових релігій. За оцінками фахівців Всесвітньої туристичної організації на сьогодні частка релігійного туризму займає до 20% світового туристичного ринку. За офіційними даними, наприклад, до Греції приїжджає понад 20 млн. туристів у рік. І це не дивно, бо практично у кожній країні релігійні об'єкти являють собою найбільш гарні архітектурні споруди і музеї, особливо за межами столиць і великих міст. Наприклад, у Франції, яку щорік відвідують десятки мільйонів іноземців, 60% усього фонду національної спадщини складають саме релігійні об'єкти [1].

У сучасному світі існує величезна кількість різноманітних вірувань, сект, церковних організацій. До цього також відносяться різні форми політеїзму (багатобожжя), історія якого бере початок ще з первісних часів та перших вірувань. А також, більш сучасні, різні форми монотеїзму (вірування в єдиного бога). Також присутні і національні релігії, такі як: конфуціанство (Китай), іудаїзм (Ізраїль), синтоїзм (Японія), та світові релігії – буддизм, християнство, іслам, індуїзм. Безумовно, світові релігії досить суттєво впливають на розвиток цивілізацій. Їхні релігійні центри є основними об'єктами релігійного туризму.

1. Релігійний туризм України

Україна досить цікава держава з точки зору туризму. Адже наша країна дуже багата на історію, та різного роду пам'ятки. Загалом, туризм в Україні має досить розгалужену систему, і релігійний туризм є одним зі структурних елементів, який бере свій початок ще з часів формування основних світових релігій. Проте релігійний туризм в Україні активно почав розвиватися лише після 1990-х років. Це пов'язано з розпадом радянської ідеології, та можливістю виходу України на європейський культурний простір. Також важливу роль в цьому процесі відіграє фізико-географічне положення держави, та її природно-кліматичні та історико-культурні ресурси. Це приваблює не тільки внутрішніх, але і закордонних туристів. Релігійний туризм має особливе значення для розвитку внутрішнього туризму, можна сказати, що цей вид туризму заохочує до подорожі не тільки віруючих людей, але також інші верстви населення. Цілком імовірно, що це пов'язано в тривалим пануванням в суспільстві атеїстичних ідей, ідеології, та поширення антирелігійної пропаганди. А те, що завжди було забороненим, як відомо, викликає посилений інтерес. Саме тому, в Україні спостерігається розвиток цієї галуззі. Відбувається відкриття туристичних фірм, які пропонують організацію релігійних і паломницьких турів. Також відкриття релігійно-туристичних служб, організованих при монастирях, церквах, та інших релігійних організаціях. Тільки за

останні 3-4 роки в Україні значно збільшилася кількість внутрішньо-релігійних туристів, а також людей, які прямували за кордон з релігійно-пізнавальною метою [8].

Говорячи про туристичні пам'ятки України варто звернутися на сайт ua.igotoworld.com. Згідно з даними цього сайту, на території України розташовано 5285 архітектурно-історичних, природних та індустріальних пам'яток, з яких 1916 – це храми, собори та монастирі. Тобто, інакше кажучи, релігійні споруди складають 27% від усіх українських пам'яток [11].

Серед цих 1916 позначених храмів виділяється 142 собори, 1298 церков, 255 костелів, 156 монастирів, 57 синагоги, 14 мечетей, 26 святих місць та 5 паломницьких місць. Можна припускати, що кількість релігійних туристів і екскурсантів буде пропорційною числу всіх цих храмів, церков, та інших пам'ятних місць по різних областях і регіонах України.

На жаль, визначити фактичну кількість релігійних екскурсантів і туристів практично неможливо. Це зумовлено тим, що з цього виду туризму відсутня і статистика і аналітичні дослідження. В державному статистичному бюлетені з туризму враховуються лише організовані туристи і екскурсанти, які оформили путівки в туристичних агентствах. Самодіяльні туристи не попадають в цей облік. У таблицях «розподіл за метою поїздки та видами туризму» графа «релігійний туризм» відсутня. В таблицях «виїзний туризм» зафіксовано тільки три мети виїзду за кордон – це службова поїздка, організований туризм та приватна поїздка. А в таблиці щодо в'їзного туризму, релігійний туризм віднесено до графи «інше», куди також входять культурні та спортивні подорожі. Проте рядок «релігійна поїздка» є в анкеті прикордонної служби, але публікація цих даних не здійснюється, тому наразі є проблеми з точним підрахунком загальної кількості релігійних туристів. Деякі статистичні дані щодо в'їзного та виїзного туризму вдалося знайти в роботі О. Бордун. Вона пише, що в Україну прибуває 64756 осіб з метою відвідування релігійних святинь. З них 41700 осіб (64,4%) були ізраїльтяни, 8200 осіб – росіяни, близько 3000 – поляки, 2300 – білоруси, 800 – словаки,

700 – молдавани. Тобто з усього в'їзного потоку в 21 млн. осіб на релігійний туризм прийшлося лише 0,3%. На рисунку 1 зображено з яких саме держав прибувають туристи в Україну [3].

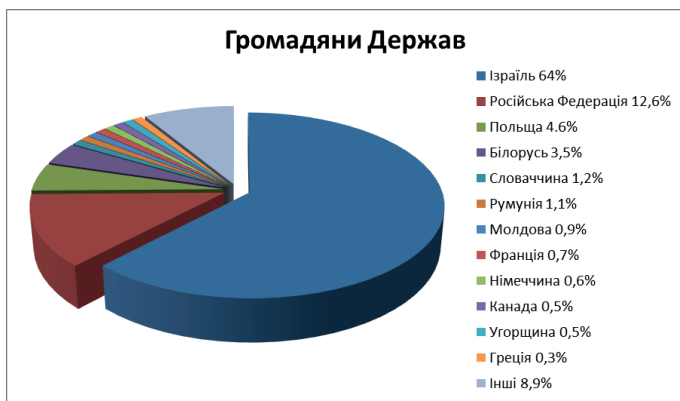

Рисунок 1

У 2015 році Україну відвідали 138 тис. іноземців з метою «туризм» і 720 тис. – з «іншою» метою, до якої відносяться спортивний, культурний та релігійний туризм. Таким чином, якщо припустити, що частка релігійного туризму в Україні досягає середньосвітового показника, це приблизно 15-20%, тоді кількість іноземних релігійних туристів в Україні не перевищує 115-120 тис. осіб. Сказати точно скільки українців подорожували за кордон з релігійною метою майже неможливо. Прикордонна статистика свідчить, що в 2015 році 2275 тис. українців виїжджали у приватні поїздки, з них 185 тис. – у службові поїздки, 207 тис. – в організовані туристичні подорожі. З них тільки 84 тис. осіб їхали з «іншою» метою, в яку потрапляють релігійні подорожі. Якщо ж припустити що всі ці люди їхали з релігійною метою, то відповідно, виїзний релігійний туризм України становить 84 тис. осіб.

Щодо визначення внутрішніх туристів, то це можна дізнатися лише дуже неточно і побічно. Тут слід брати до уваги розбіжності

ті населення та поділ їх на релігійні конфесії. Згідно з результатами дослідження більшість опитаних українців відносять себе до православ'я – це 74%. 8% – належить до греко-католицької церкви, 1% – римо-католицької церкви, 1% – протестантизм та інші Євангелічні церкви. 9% опитаних вважають себе просто християнами, та 6% людей не відносять себе до жодного з віросповідань. Також близько 5% загалом припадає на атеїстів, а приблизно 1,5% припадає на іслам та юдаїзм [6].

В регіональному розрізі в усіх областях найбільш поширеним є православ'я, за винятком Тернопільської, Івано-Франківської та Львівської областей, в яких масова частка католиків переважає над іншими. Також католиками себе вважають близько 20% жителів Закарпаття. До ПЦУ найчастіше відносять себе на Заході та в Центрі України, до УПЦ (МП) – на Півдні та Донбасі. Тим не менш, навіть в південних і східних областях, крім Донбасу та Одещини, прихильників київського патріархату більше, ніж московського. При цьому, чим далі на Південь і Схід, тим більше опитані схильні себе вважати просто православними і не відносити себе до жодної православної юрисдикції. Зокрема, найбільше таких у Кіровоградській, Миколаївській, Харківській, Запорізькій, Дніпропетровській, Сумській, Одеській, Донецькій та Луганській областях [6].

2. Проблеми та перспективи релігійного туризму в Україні

На даний час на території України близько 130 різноманітних відділів, служб, агентств та фірм, які займаються організацією релігійного туризму. Кожен рік така служба організовує приблизно 50 поїздок релігійного характеру. Вони пропонують маршрути, які охоплюють території України, Європи та Близького Сходу. Та якщо ми говоримо про розвиток туризму саме в Україні, то досить важко точно визначити кількість внутрішніх туристів, які мали лише релігійний мотив подорожі. Частка туристів, які обирають поїздки тільки з релігійними цілями у загальному туристичній потоці України складає від 8,5 – 20%.

Тобто від 160-360 тис. екскурсій та організованих поїздок. Із них від 120-300 тис. зарубіжних, а з них внутрішні тільки від 25-60 тис [10]. Таким чином зазначаємо що частка релігійного туризму в Україні не перевищує 10%, а може й навіть нижче

Складність визначення точної кількості туристів полягає у переважній стихійності потоків та самоорганізації релігійними туристами подорожей, що викликане рядом проблем, викладеними нижче.

Над проблематикою релігійного туризму в Україні займалися Ю. Зеленюк, А. Чередниченко, С. Панченко та ін. При аналізі їхніх робіт та власних спостережень зазначаємо, що основними причинами, які перешкоджають розвитку релігійного туризму є:

Відсутність комплексної програми на рівні держави, яка б окреслювала стратегію розвитку релігійного туризму на території України.

Слабкий розвиток туристичної інфраструктури, який проявляється у відсутності оптимальної туристичної схеми для постійних туристів, спеціалізованих готелів, які повинні бути зорієнтовані на різні типи релігійних туристів, закладів харчування, налагодженої транспортної системи. Релігійні об'єкти розглядаються більше як доповнення до інших видів туризму, наприклад, культурно-пізнавального, що зумовлює вкрай малу кількість туристичних маршрутів для релігійних туристів [7].

Популяризація вітчизняного надбання у цій сфері слабко розвинена навіть на регіональному рівні, не говорячи вже про державний. Знайти поглиблену інформацію про менш відомі місцеві дестинації вкрай важко, а на іноземних мовах вона практично відсутня. Це стосується історії визначних храмів, розвитку на території України різних конфесій, появи архітектурних пам'яток та іншої допоміжної літератури. Тобто вкрай скупий інформаційний супровід для зацікавлення як вітчизняного туриста так і закордонного [10].

Також достатньо специфічний вид туристичного продукту та його тонкощі зумовлюють виникнення малої кількості підприємств, які хочуть працювати у цій сфері.

Більшість релігійних об'єктів, сакральних місць та, в першу чергу, архітектурних пам'яток або знищені, або занедбані. Найбільше страждає унікальне явище у будівництві – дерев'яні церкви. Чимала кількість могил визначних релігійних діячів, стародруків, та інших предметів релігії взагалі недоступні навіть до огляду, адже зберігаються у сховищах.

Також значним є юридично-правовий аспект. Потрібно зважати на те, що більшість релігійних об'єктів України за законодавством є приватною власністю конфесій [4], а тому вони є відокремленими від держави і не часто не бажають співпрацювати з туристичними фірмами та іншими структурами як державного, так і приватного секторів.

Відсутність гідної та поглибленої підготовки спеціалістів у цій сфері туризму, які слабо обізнані із специфікою проведення таких турів і, як наслідок, орієнтуються на одноденні тури у давно розвідані й всім відомі місця, не надаючи при цьому, як свідчить практика, якісного екскурсійного забезпечення. Саме тому туристичні фірми та інші підрозділи, дотичні до туризму, повинні відповідально підходити до підбору персоналу та постійно поглиблювати їхні професійні можливості [7].

Незацікавленість туристичних структур у розвитку внутрішнього релігійного туризму. Зайшовши на більшість веб-сайтів туроператорів, можна відзначити, що вони здебільшого пропонують саме закордонні поїздки релігійного характеру.

Значна кількість релігійних дестинацій зазвичай розміщена у сільській місцевості або взагалі у безлюдних місцях, де яскраво проявляється ще одна проблема – катастрофічний стан доріг, які безумовно потребують модернізації [5].

Релігійно-туристичні регіони України володіють потужними потенціалом для розвитку місцевого туризму, а деякі мають вже потенційного закордонного споживача туристичних послуг. Тому місцевим органам влади потрібно працювати у руслі модернізації та покращенні надання послуг, адже правильна організація туристичних потоків може забезпечувати великі валютні надходження до місцевих бюджетів.

Неможливо оминати увагою міжрелігійні протистояння та справжні міжконфесійні війни, які найбільше проявляються в Рівненській, Тернопільській та Львівській областях, які, зрозуміло, що негативно відображаються на культурно-духовному іміджі країни та відлякують іноземних туристів [9]. Також триваючі військові дії на Сході України та окупація АР Крим мають негативний вплив на всі види туризму в Україні, не виключенням є і релігійний. Таким чином відсутні гарантії безпеки не тільки для громадян інших країн, а й громадян України, які, наприклад, хочуть відвідати святині в Криму.

Як зазначав мій колега, Україна має достатню культурну та природну спадщину, вдале територіально-географічне розміщення. Усе це безумовно сприятиме розвитку релігійного туризму. Якщо говорити про майбутнє, то перспективою повинно стати вирішення поставлених проблем, що безумовно вивело б цю відносно молоду та недосліджену галузь туризму в нашій країні на новий рівень. В останні роки відмічається зростання зацікавлення туристів до цього сегменту туристичного ринку. Тому потрібно використовувати усі можливості. Для успішного розвитку релігійного туризму в Україні необхідно провести повномасштабну реставрацію давніх релігійних архітектурних об'єктів; відновити дерев'яну релігійну архітектуру; реставрувати і відновити давні живописні, писемні і скульптурні культові об'єкти та забезпечити доступ до них. Необхідно реставрувати палацові комплекси та облаштувати їхні території. Життєво необхідна організація видання популярної літератури іноземними мовами, в яких у доступній і захопливій формі системно інформувати про релігійну історію України, розвиток окремих релігійних і духовних центрів, про її видатних діячів, про існування в країні сакральних і святих місць. Організувати систему пільг туристичним структурам, які просуватимуть український релігійний туризм на ринок. Також забезпечити систему пільг інвесторам, які будуть вкладати кошти у відновлення історичних пам'яток України. Ширше залучення при розробці туристичних маршрутів нових релігійних об'єктів України. На державному

та регіональному рівнях зайнятись популяризацією духовного надбання, розширювати інформаційний супровід не тільки українською мовою, а й іноземними, щоб ресурс став доступним та насиченим для іноземного читача.

3. Практична реалізація та рекомендації.

Як можна підняти рівень надання туристичних послуг України, її конкурентоспроможність на туристичному ринку та зробити релігійний туризм, який напрямком проведення дозвілля серед населення нашої країни, різностороннім та цікавим? З огляду на те, що бажання людини саморозвиватись, удосконалюватись та стати ближче до незвіданого завжди присутнє, зверніть увагу на рекомендацію для розвитку релігійного туризму в Україні.

У світі крім християнства існують десятки релігій, які вражають своїми обрядами, церемоніями та традиціями. Вони існують, проте не багато кому вистачить грошей, а, можливо, бажання полетіти, припустимо, в Індію, щоб побачити все на власні очі. Але для чого летіти кудись, якщо це «кудись» можна реалізувати тут, в Україні.

Зараз я поясню свою точку зору на прикладі індуїзму. Ця релігія наповнена кольорами, квітами, танцями, які милують око, а таємничість та відчуття магічного надасть невимовної атмосфери. Можна використати та розіграти міфи, як от релігійне свято Холі, яке супроводжується танцями, співами та взаємним посищенням одне одного фарбою. Або ж перенестись на Балі та стати учасником щорічного параду святкування Нового року, де танці та обряди мають значне релігійне підґрунтя.

Такі заходи можна організовувати у формі фестивалів. Ідеальним місцем для організації міг би стати стадіон, на території якого поміститься велика кількість людей. Зрозуміло, що для більшої рентабельності це вид туризму можна поєднати з іншими видами, наприклад, гастрономічним. В такому руслі можна підшукати у багатьох релігіях цікаві моделі традицій та обрядів,

які при вдалій організації забезпечать безліч емоцій та покажуть світові релігії з нового боку.

Ще одним вектором розвитку релігійного туризму на території України, який буде більш приземленим, матиме вищі шанси на реалізацію, та потребуватиме менше ресурсів на створення та подальше існування, може бути наступний проект. За задумкою це має бути табір, в якому зустрінуться релігії, які мають своє місце на території України. Представники від релігій будуть виконувати роль наставників для людей, які цікавляться релігійною тематикою та виявляють бажання поглибити свої знання в цій сфері, разом знаходити відповідь на проблемні запитання, співіснувати певний час з представниками інших релігій, щоб згладити гострі кути та зруйнувати стереотипи. Також адміністрація табору може організовувати екскурсії та виїзди до сакральних місць, архітектурних пам'яток та інших об'єктів релігійної тематики для розширення кругозору учасників. Цей табір також може бути як місцем підвищення кваліфікації та професійних навичок співробітників туристичної галузі, адже, як уже згадувалось, туристична інфраструктура страждає від недостатньої обізнаності персоналу у цій сфері. Таким чином люди будуть отримувати ґрунтовні та всеохоплюючі знання щодо історії, інфраструктури, проблем та перспектив релігії нашої країни.

Висновки

Велика кількість релігійних конфесій, які існують на території країни зумовлюють багату палітру архітектурних та матеріальних пам'яток. Проте, наявність проблем та незацікавленість органів влади значною мірою гальмують розвиток цього виду туризму, а однобічність подання туристичного продукту відповідного продукту споживачам робить релігійний туризм непопулярним способом відпочинку та самовдосконалення. Проте, за результатами досліджень, аналізом проблем та перспектив, розглядом деяких пропозицій зазначаємо, що релігійний туризм в Україні досить перспективна галузь, яка може стати однією із опорних галузей туризму на території нашої країни, що могло б

бути наслідком залучення закордонних інвестицій, підключення органів місцевого самоврядування та розвитком інформаційного супроводу.

Список використаних джерел:

1. World Tourism. URL: <http://www.world-tourism.org/>
2. Афанасьєв І., Устименко Л., Історія туризму. Навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2005. 320 с.
3. Бордун О. Теоретичні та прикладні засади дослідження релігійних та паломницьких потоків України. URL: <http://ua.igotoworld.com>
4. Відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави. 2014. URL: https://protocol.ua/ua/pro_svobodu_sovisti_ta_religiyni_organizatsii_stattya_5/
5. Внутрішній туризм в Західні Україні: позитиви і негативи.. 2016. URL: https://vidviday.ua/blog/vnutrishniy_turyzm_2016/
6. Конфесійна структура населення України і створення Православної Церкви України: травень 2019. URL: <http://oou.org.ua/>
7. Литвин І. Релігійний туризм в Україні (90-і рр. XX ст. – сьогодні): монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. С. 167–171.
8. Любіцева О. Напрямки розвитку релігійного туризму в Україні. *Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (10-11 жовтня 2001 р. Географія та туризм 81 КУТЕП). Туризм у XXI столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості*. К.: Вид-во «КУТЕП», 2002. 235 с.
9. На Львівщині назріває міжконфесійний конфлікт. *Форпост*. 2018. URL: <https://forpost.lviv.ua/novyny/12333-na-lvivshchyni-nazrivaie-mizhkonfesiinyi-konflikt>
10. Панченко С. Релігійний туризм в Україні: стан, потенціал, перспективи: монографія. Київ: Автограф, 2019. 55 с.
11. Путеводитель по Украине (информационно-туристический портал). URL: <http://ua.igotoworld.com>

**Світлана ФЕДОРЕНКО,
Оксана ШЕВЧУК**
студенти бакалаврату
ОП «Країнознавство»
Національного університету
«Острозька академія»

ПАЛОМНИЦЬКИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ

Вступ

Паломництво вважається історично першим видом туристичних подорожей, що може бути віднесений до періоду формування світових релігій.

Багато вірян скаже, що кожен православний хоч би раз повинен відвідати Святу землю в Ізраїлі та Єгипті та побувати на горі Афон. Католики вважають за обов'язок здійснити паломництво до Риму (місто апостола Петра).

Паломництво – подорож людини на релігійній основі, духовна потреба у спілкування зі святими місцями. Паломництво, у більшості релігій світу, зображує традиційну місіонерську роль, установлюючи релігійних істин в суспільстві.

Прочани відправляються в подорож, коли вони відчувають, що хочуть зробити щось більше, ніж буденні дії в умовах звичайного середовища їх проживання. Мотивом для паломництва слугують такі бажання як помолитися, знайти «свою» релігію, розв'язувати особисті проблеми, податися до духовної школи. Об'єктами залучення паломників є святі місця та релігійні центри.

Основною відмінною рисою паломницького туризму від релігійного туризму є інтерес паломників до особистої участі в

релігійних культурах. Під паломництвом можна розуміти мандрівку людей для поклоніння до святих місць. Паломники не цікавляться екскурсіями, відвідуванням музеїв чи виставок. Релігійні ж туристи зацікавлені у відвідуванні релігійних центрів. Такі подорожі можуть бути спричинені святами, культовими актами, фестивалями, які відбуваються у конкретний період року.

Паломницькі тури на відміну від релігійно-пізнавальних, несуть певний сакральний сенс, тобто не тільки пізнавальну мету [15].

До якої ж конфесії або релігії відносять себе українці? В Україні поширені такі релігійні та конфесійні групи як:

1. Православна Церква (УПЦ та ПЦУ)
2. Греко-католицька Церква
3. Римо-католицька Церква
5. Іслам
6. Юдаїзм

1. Історія паломницького туризму в Україні

Здавна до України приїздили паломники з різних країн. Так само як українські паломники відвідували святі місця в далеких від неї землях. Це не можна назвати туризмом у сучасному сенсі цього слова. Проте вже тоді було закладено деякі функції паломницького туризму, а саме:

- комунікативна функція,
- інформативна функція,
- інтегративна функція,
- соціальна функція,
- інші функції.

За давніми літописами на українській землі побувало багато мандрівників зі Сходу і Заходу. Причиною тому стало те, що тут збереглися історико-культурні пам'ятки різних релігій та етносів. Наприклад, АР Крим – це яскравий приклад регіону, де зосереджено історико-культурні пам'ятки дохристиянських релігій, ісламу, юдаїзму, караїму, християнства, отже сюди досить часто приїздили міжнародні паломники.

Протягом багатьох століть основною релігією в Україні було християнство, а саме православ'я. Позаяк наші предки бажали віднайти Бога, вони відправлялися в православну паломницьку подорож по святих місцях. Православне паломництво наших пращурів веде свій початок із перших століть поширення Християнства на Русі, тобто з IX-X століть.

Ще в 987 році святий князь Володимир привіз святі ікони, хрести та моці святителя Климента із місця свого хрещення міста Корсунь до Києва. Гадають, що першою паломницею на Русі була свята княгиня Ольга, яка в 957 році відвідала Константинополь – столицю Візантійської імперії. Там у храмі Святої Софії охрестили княгиню, і там же знаходились святині Православ'я [16].

Історики та літературознавці, які досліджують історію давньоруської літератури виокремлюють самостійний жанр творів, так зване «ходіння», тобто твори, які мають структуру звітів або спогадів, в яких описувалися подорожі до країн православного Сходу, в процесі якого обов'язковим дійством було поклоніння християнським святиням. Давньоруські «ходіння» були популярними й надзвичайно поширені. «Ходіння» ігумена Данила є найдавнішим і найбільш відомим описом паломництва на Святу Землю. Він побував як у Константинополі, так і Святій Землі в 1106-1107 роках.

Одним з важливих елементів паломницьких поїздок є їх духовно-просвітницький напрям. Відвідуючи святі місця люди дізнаються про особливості богослужіння, історію і духовні традиції монастирів і храмів, святих і подвижників благочестя, чие життя і діяльність були пов'язані зі святинями, які входять до паломницького маршруту. Паломництво відіграє також важливу загальноосвітню роль. На Русі монастирі та храми були культурно-просвітницькими осередками, не тільки місцем духовного діяння. Тут віками накопичувалися книги, ікони, твори прикладного мистецтва, вироби народних ремісників. Навіть у часи розповсюдження атеїзму та боротьби із релігією монастирі зберігали роль культурних центрів у якості музеїв.

За десять століть свого існування православна традиція паломництва стала невіддільною частиною духовного життя нашого народу. Всупереч завоюванню наших територій монголами, а потім османами, віряни завжди знаходили можливість відправитися в паломницьку подорож.

Після більшовицького перевороту 1917 р. паломницькі традиції вимушено перервалися. Фактично до кінця 80-х років українці були відчужені від головних християнських святинь, не мали можливості відправитися в подорож по святих місцях України. Ситуація почала змінюватися на краще лише з закінченням «холодної війни».

Вже наприкінці минулого століття до духовно-культурного життя українців в ужиток знову увійшло слово «паломництво». Причиною тому стало падіння так званої «залізної завіси» і відкриття кордонів. Увага суспільства посилювалась до раніше заборононої релігії, адже до цього панувала антирелігійна пропаганда, атеїстичні ідеї та ідеологічна оцінка самої релігії [18].

На сьогодні Україна має необхідні умови та ресурси для розвитку як паломницького туризму, так і внутрішнього туристичного ринку. Проте багато хто визнає, що це потенціал залишається нереалізованим. Причиною можуть бути такі фактори, як:

- нерозвинена інфраструктура;
- слабкі зв'язки між туристичними фірмами та релігійними організаціями;
- дефіцит інформації про наявні ресурси та маршрути;
- нестача кваліфікованих кадрів у цій сфері.

Співпрацюючи разом паломницькі служби й туристичні організації, за підтримки державних інституцій зможуть відродити, зберегти й упорядкувати об'єкти культури, визначні пам'ятки, місця паломництва, облаштувати їх і створити навколо них належний статок, культурне середовище проживання і комфортність.

2. Ресурсна база та організація паломницького туризму в Україні

Паломництво нерозривно пов'язане зі святими місцями. До об'єктів паломницького туризму можна віднести архітектурні та природні дестинації. Монастирі, храми, церкви, костели, каплиці, належать до архітектурних святинь, а річки, озера, джерела, гори, пагорби, печери – до природних святих місць. Туристи відвідують святі місця з метою зцілення від недуг та для того, щоб енергетично наповнитися. Так, люди вірять в цілющі сили місць, на яких розташовані церкви та монастирі, це можна пояснити особливою енергетикою, яка породжується самою природою і робить позитивний вплив на організм людини. Після перебування в цих місцях людина повертається наповнена новими силами та зі зміцнілим здоров'ям. В Україні є безліч таких місць, де відбувається з'єднання усіх енергій природи. Їх можна класифікувати за такими ознаками:

- місця паломництва православних в Україні;
- паломницькі місця мусульман в Україні;
- місця паломництва хасидів в Україні;
- місця паломництва католиків в Україні.

Для християн пріоритетними центрами паломництва в Україні є Києво-Печерська лавра й Софійський собор у місті Київ та Почаївська лавра у Почаєві Тернопільської області.

Столиця України багата на православні святині до їх переліку належать: церква Пресвятої Богородиці (Десятинна церква), храм Святого Андрія Первозванного, Володимирський собор, Михайлівський собор, монастир «Китаївська пустинь», монастир Різдва Пресвятої Богородиці, Архангело-Михайлівський Звиринецький монастир із його старими печерами та ін..

На Закарпатті також існують святі місця, до яких зараз здійснюють паломництва велика кількість вірян з Одещини, Вінниччини, Запорізької та Київської областей. Загалом тут налічують понад півсотні монастирів і багато храмів, а саме: Різдва Богородиці жіночий монастир у селі Липча; Кирило-Мефодіївський

жіночий монастир, м. Свалява; Михайлівський чоловічий монастир у селі Грушево; Свято-Іоанно-Предтеченський чоловічий монастир, с. Бедевля; церкви, у яких миро точать ікони; храми, де зберігаються мощі святих, до прикладу, Мукачівський жіночий монастир (поховані мощі давньоруського печерника святого Мойсея Угрина); тощо. Досить популярним дійством є прощі у Мукачеві та Броняві. Щодо ексклюзивних дестинацій на Закарпатті є унікальні нерукотворні хрести. Вперше їх було виявлено у 2009 році у Сваляві, коли розрубали колоду, яка не згоріла. Її рештки зараз знаходяться у соборі, що на площі Федорова в Мукачеві [4].

Історично склалося, що Галичина – це перетин двох напрямків християнства: західного та східного. Попри переважання католицизму на Галичині є різноманітна церковна архітектура православ'я. Окремо виділяється архітектура Жовкви зі своєю святинією Петро-Павлівським храмом і залишками мощів Почаївських угодників Божих святих преподобних Іова та Амфілохія [11]. У Львові важливе паломницьке значення має Успенська церква. У Чернівецькій області міжнародного значення набув Вознесенський чоловічий монастир, оскільки, там зберігаються рештки Животворчого Хреста Господнього і багатьох святих.

На інших територіях нашої держави знаходяться святині, які прагнуть побачити паломники як України, так і інших країн. До них належать: рештки животворчого Хреста Господнього у Києво-Печерській лаврі, Одесі, Луцьку, Чернівцях; частки ризи Господньої з кров'ю Спасителя в жіночому Покровському монастирі у Києві. А також ікони:

- «Зимненська» (Успенський монастир с. Зимно Волинської обл.),
- «Споручниця Грішних» (м. Корець Рівненської області),
- «Холмська» (м. Луцьк),
- «Скорботна» (Богоявленський жіночий монастир м. Кременець Тернопільської обл.),
- «Святогірська» (Святогірська лавра),
- «Касперівська» (м. Одеса),

– «Життєподательниця» (м. Острог Рівненської обл.) й інші [3].

Варто виділити цікавий факт того, що навіть у Чорнобилі є православна діюча Свято-Іллінська церква, парафіянами якої є люди, які залишилися там жити та вахтовики Чорнобильської зони. У церкві є унікальна ікона – «Чорнобильський спас», яку написав Владислав Городецький на згадку про аварію на ЧАЕС, а на подвір'ї церкви – дзвіниця [13].

Важливо, що в Україні після прийняття томосу Православна Церква України (ПЦУ) стала автокефальною. На цей час, віряни ПЦУ відвідують такі святині: Михайлівський Золотоверхий собор у Києві (кафедральний собор ПЦУ), Церква святих Петра і Павла у Жовкві, Церква Різдва Богородиці у місті Угнів, Свято-Покровський храм у селі Рубанівське (Дніпровщина), Свято-Троїцький собор у Берестечку, Церква святої Варвари на Волині, храм Пророка Іллі у Дубенському замку, храм Св. Петра і Павла, Свято-Троїцький собор у Луцьку, Зарваницький духовний центр у Тереховлі. Всі ці церкви перейшли до Православної Церкви України починаючи з 2018 року.

До УПЦ МП на сьогодні належить більшість церков, храмів та соборів, майже всі з них дуже відомі та популярні. Віряни УПЦ МП відвідують такі дестинації як Успенський собор, Почаївська лавра, Юр'ївська церква, Києво-Печерська лавра, Миколаївський Городокський жіночий монастир на Рівненщині, Дерманський монастир.

За даними в Україні 1,5 – 2 млн мусульман [2]. Це у порівнянні з іншими релігійними меншинами набагато менше тому мечетей в Україні невелика кількість. Переважна більшість знаходиться у Криму. Діючі мечеті є у Харкові – Харківська соборна мечеть, яка була перебудована після зруйнування радянською владою й Аль-Барокят; названа на честь мецената мечеть Ахать-Джамі у Донецьку та у Маріуполі Мечеть султана Сулеймана; Ар-Рахма – перша хабашитська мечеть у Києві; Новоолексіївська мечеть на Херсонщині [8].

Паломники-мусульмани мають життєвий обов'язок хоча б раз здійснити хадж до Кааби із виконанням релігійних ритуалів,

а також за законами ісламу виконати релігійний ритуал умра. Умра полягає в подорожі до місць поховань відомих мусульман. До прикладу, паломництва здійснюють в Криму до Інкерманського азису, де є гробниця шейха Якуб-ефенді; в Бахчисарай до гробниці Гази Мансура і Мелек Гайдера; Кирк-Азису (сорок святих); Салгір-Баба на околиці Сімферополя, азиси невідомого святого на березі Мойнакського солоного озера в Євпаторії та в селищі Гурзуф [7, 215].

Місця паломництва хасидів в Україні мають не тільки державне, а й світове значення. Адже значна частина паломників прибуває до України, щоб виконати свої релігійні обряди, з Ізраїлю, Польщі, США та інших країн, де є громади хасидів. Умань – центр хасидизму, оскільки тут похований у 1810 році засновник брацлавського хасидського руху цадик Рабі Нахман. Кількість паломників, які щорічно приїжджають до Умані, становить більше третини населення міста. Вони святкують Рош Ха-Шан, перебуваючи біля могили Рабі Нахмана. Проте в теперішній час паломники мали багато проблем на кордоні через обмеження в'їзду в Україну усіх іноземців майже до кінця вересня.

В Україні також є багато святих місць, важливих для католиків, кількість яких становить друге місце після православних. Найважливішою святинею для українських греко-католицьких паломників є Марійський духовний центр у Зарваниці. Саме тут є ікона перед якою молився, коли відвідав Україну Папа Римський Іван Павло II – Чудотворна ікона Зарваницької Божої Матері. Львів характеризується і різнобарв'ям католицьких святинь. Саме такою є осередок зберігання мощів святих – Бориславська церква Святої Анни, матері Пресвятої Богородиці. Тут зберігається понад півтисячі реліквій. Гошівський монастир теж є місцем паломництва не тільки українців, а й людей і з-за кордону.

Щорічно Патріарший паломницький центр УГКЦ організовує паломницькі прощі до святих місць. До прикладу: Унів – отримання відступу, перебування на святому джерелі й вшанування Чудотворної ікони Унівської Пресвятої Богородиці; Вишгород

– вшанування Чудотворної ікони Богородиці Милостивої; Патріарший собор Воскресіння Хрестового – святкування VIII річниці освячення собору; Гошів – вшанування Чудотворної Гошівської ікони Пресвятої Богородиці; та інші прощі [6].

Варто зауважити, що державні органи, приватні підприємці, волонтери організують паломницькі тури у теперішній час навіть онлайн. Такими справами займаються у Львівській області, підкреслюючи важливість релігійного аспекту у житті людей.

Паломники – це дуже релігійні люди зі своїм світоглядом та системою цінностей тому кожен вірянин вважає за свій обов'язок побувати у головних паломницьких центрах. Будучи православним є обов'язкове відвідання Києво-Печерської чи Почаївської лаври, католиком – у Зарваницю, брацлавським хасидом – в Умані тощо. З огляду на це важливі організаційні моменти.

Паломницький туризм за способом організації поділяється на самостійний та організований. Паломники, які мають бажання зцілитися, помолитися, набратися сил чи виконати релігійні обряди можуть самі вирушити до святині без відома та участі духовного наставника, або із супроводом релігійної особи. Існують організації, які займаються створенням турів до святих місць. Однією з таких є Паломницький Центр Української Православної Церкви, який вже розробив поїздки до кінця цього року та на початок 2021 р. Організувати шлях до святих місць католикам допомагає Патріарший Паломницький центр Української Греко-Католицької церкви. Цей центр організовує прощі від 1 до 6-7 днів. Також із 2009 року в Україні діє Паломницький центр «Рафаїл». Він здійснює паломницькі тури Україною та за кордон у супроводі священника. Для туристів-паломників прощі є духовно наповненими та культурно збагаченими. Паломницький центр «Херувим» в Україні організовує поїздки до Зарваниці. На разі, на офіційному сайті розміщено тури з 1 по 30 листопада 2020 року. Єпархіальний паломницький центр «Україна» планує поїздки для парафіян ПЦУ.

В Україні спостерігається потік туристів-паломників із різних країн світу. До 2020 року динаміка їх прибуттів була стабільною,

проте у зв'язку із пандемією ситуація змінилася через деякі обмеження. Це можна побачити на прикладі прибуттів хасидів в Україну в таблиці 1.

Таблиця 1
Динаміка паломництва хасидів в Умань за останні 6 років

Рік	Кількість паломників-хасидів
2015	30 тисяч
2016	31 тисяча
2017	21,6 тисяч
2018	майже 30 тисяч
2019	майже 40 тисяч
2020	близько 3-х тисяч

Джерело: розроблено авторами за [1; 5; 12; 14]

Отже, можна стверджувати, що Україна має великий потенціал для розвитку паломницького туризму, який є популярним як на регіональному ринку, так і на світовому. Проте, безперечно цей вид туризму має й певні проблеми, в тому числі й ті, що спричинила епідемія коронавірусу.

3. Причини нереалізованого потенціалу паломницького туризму в Україні

На сьогочасний стан туризму в Україні здебільшого вплинула радянська стратегія туристичного розвитку. Цей план спрямовувався на задоволення внутрішнього попиту та орієнтувався на лікувально-реабілітаційну діяльність. В результаті була сформована інфраструктура лікувальних закладів, яка розвивалась переважно у фізіотерапевтичному спрямуванні. Такі дії є нецільними в курортних зонах та не сприяють розвитку туризму.

Таким чином, інфраструктура туристичної сфери України має цілий ряд проблем, що гальмують розвиток туризму та здійснення туристичного бізнесу.

Певно, дороги є головною проблемою на сьогодні. Їх модернізують, ремонтують, витрачають безліч грошей, але стан покриття, здається, не поліпшується.

Варто також задуматися про благоустрій міст і прилеглих територій. Показники на туристичні об'єкти та місця відпочинку – є досить важливими, а в Україні вони розташовані тільки у великих містах.

Проблема з інфраструктурою – це ще й відсутність туалетів і сміттєвих урн. Саме через ці проблеми, Україна все ще залишається не популярною країною в плані туризму, не тільки зовнішнього, але й внутрішнього.

Слабкі зв'язки між туристичними фірмами та релігійними організаціями також спричиняють застій в розвитку паломницького туризму. А все тому, що релігійні організації в Україні є досить закритими. Вони покладаються тільки на свою сили та можливості у створенні турів та розвитку паломницького туризму взагалі. Проте, навряд релігійні організації розуміються у функціонуванні туристичного ринку [19].

З перспективи туристичних фірм можна виділити те, що вони є професіоналами своєї справи, проте все ж не можуть точно виділити тенденції паломницького туризму та бажання самих прочан. Саме тому цим сторонам варто більш тісно співпрацювати між собою.

Наступною проблемою є дефіцит інформації про наявні ресурси й маршрути. Вона сама собою впливає із попередньої проблеми.

Сьогоденний інформаційно-технічний прогрес є головною складовою ефективного функціонування туристичного ринку, а також найважливішою умовою процесу його стійкого розвитку. Проте, використовувати варто саме сучасні інформаційні технології, адже завдяки цим технологіям паломницький туризм буде динамічно розвиватися.

Здебільшого фахівців переконані, що успішне функціонування фірми на ринку туристичного бізнесу та паломницького туризму зокрема залежить від сучасних ІТ методів.

Однак, в умовах сьогодення наявні такі фактори, які стримують темпи впровадження цих технологій в Україні, до них можна віднести:

- мінлива економічна ситуація,
- неякісна освіта управлінських кадрів у сфері ІТ,
- дефіцит фахівців у галузі інформації.

Нестача кваліфікованих спеціалістів є ще однією перепорою в реалізації українських можливостей у сфері паломницького туризму, та й туризму взагалі. Вже досить давно на ринку праці існує проблема несумісності знань та умінь та потребами ринку праці. Значною проблемою абсолютно для всіх є відокремленість набутих знань від практики, нерозуміння функціонування бізнесу.

Проблема нестачі потрібної кількості кваліфікованих кадрів спровокований через дефіцит молоді в країні. На сьогодні така тенденція стає глобальною. Причинами цього є демографічний спад, трудова міграція та міграція молоді [17].

В Україні не так багато активних вірян, а отже і потенційних паломників, які б відправились в паломницький тур через духовну потребу у спілкування зі святими місцями. А отже, для збільшення попиту туристів-паломників потрібно розвивати інфраструктуру паломницького туризму, адже, потреба у нічлігу та харчуванні необхідно для кожного туриста. В Україні стикаються з тією проблемою, що біля відомих визначних місць може бути відсутня відповідна інфраструктура. Це можна розглянути на прикладі Бердичева.

Бердичів – це центр паломництва на Житомирщині. Тут знаходиться старе єврейське кладовище, на якому похований рабин Леві-Іцхак бен Меїр Бердичівський та його три сини. Усипальня цадика має значущість для паломників. Тому сюди щороку приїжджають паломники з багатьох куточків світу, яким потрібно з дороги відпочити в нормальних умовах. Оскільки самотужки туристам організувати це повною мірою важко, то Єврейська громада Бердичева планує збудувати цілий комплекс, який буде з'єднувати декілька частин: синагогу, бібліотеку, їдальню,

готель, навчальний центр. З побудовою повноцінного центру збільшає кількість туристів, адже це одне із найпопулярніших єврейських місць, які важливі й універсальні для всього єврейства світу [19].

Висновки

Отже, паломництво вважається історично першим видом туристичних подорожей, що може бути віднесений до періоду формування світових релігій.

Паломництво – подорож людини на релігійній основі, духовна потреба у спілкуванні зі святими місцями. Паломництво, у більшості релігій світу, зображує традиційну місіонерську роль, установлюючи релігійних істин в суспільстві.

Паломники – це дуже релігійні люди зі своїм світоглядом та системою цінностей тому кожен вірянин вважає за свій обов'язок побувати у головних паломницьких центрах. Будучи православним є обов'язкове відвідання Києво-Печерської чи Почаївської лаври, католиком – у Зарваницю, брацлавським хасидом – в Умані тощо.

Можна стверджувати, що Україна має великий потенціал для розвитку паломницького туризму, який є популярним як на регіональному ринку, так і на світовому. Проте, безперечно цей вид туризму має й певні проблеми, в тому числі й ті, що спричинила епідемія коронавірусу.

Карантинні обмеження не дозволяють масових скупчень людей, тому багатолюдні прощі та хресні ходи можуть бути нерелізовані. Судячи з цього популярним стане індивідуальне паломництво.

Перепонами розвитку та популяризації паломницького туризму в Україні є: нестача сучасної цивілізаційної інфраструктури, дефіцит кваліфікованих кадрів, слабка співпраця релігійних організацій та туристичних фірм, недостатня інвентаризація і реставрація історико-культурних, сакральних-духовних місць, пам'яток тощо.

Співпрацюючи разом паломницькі служби й туристичні організації, за підтримки державних інституцій зможуть відродити, зберегти й упорядкувати об'єкти культури, визначні пам'ятки, місця паломництва, облаштувати їх і створити навколо них належний статок, культурне середовище проживання і комфортність.

Список використаних джерел:

1. «Чому для них немає карантину?» Чи пустять хасидів до Умані. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53870236>
2. IslaminUkraine. URL: file:///C:/Users/www/Downloads/_book_edcoll_9789004234499_B9789004234499_046-preview.pdf
3. Головні православні релігійно-паломницькі центри України. URL: <https://turizmliol.wordpress.com/2020/05/14/головні-православні-релігійно-палом/>
4. Де на Закарпатті бога шукають? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2418478-de-na-zakarpatti-boga-sukaut.html>
5. Єврейський Новий рік в Умані: чому хасиди їдуть відзначати Рош Ха-Шана в Україну. URL: <https://styler.rbc.ua/ukr/zhizn/evreyskiy-novu-god-umani-rochemu-hasidy-1475246593.html>
6. Календар прощ до святинь УГКЦ на 2020 р. URL: <https://pilgrimage.in.ua/kalendar-prosch-do-svyatyn-uhkts-na-2017-r/>
7. Крюкова Н. Мусульманські святині Криму як об'єкт релігійного поклоніння. *Філософські обрії*. 2007. № 18. С. 212–227
8. Мечеті України. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_catalog/6-229-mosques-ukraine.htm?page=2
9. Монастирі УПЦ. URL: <https://monasteries.org.ua/objects/map/?lang=ru>
10. Паломнический Центр Украинской Православной Церкви. Святини. URL: <https://pilgrims.in.ua/ru/top-svyatyni/lp/2/>
11. Православна оаза Галичини/ URL: <http://www.palomniki.in.ua/pravoslavna-oaza-galichini/>
12. Свято і бізнес: до Умані з'їхалися хасиди. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/10/161003_uman_hasids_ko

13. Свято-Іллінський храм міста Чорнобиль. URL: <https://chernobyladventure.com/ua/blog-svyatoilinskij-hram-goroda-cernobyl>

14. Як хасиди в Умані Рош Ха-Шана святкують. URL: <https://hromadske.ua/posts/yak-hasidi-v-umani-rosh-ga-shana-svyatkuut-nazhivo>

15. Сергійко В. Свобода совісті – правова гарантія розвитку паломницького туризму. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки*. 2011. Випуск 11. С. 208–221.

16. Яроцький П. Паломницький (релігійний) туризм в Україні: перспективи розвитку. Релігієзнавство. Навчальний посібник. 2-ге вид. К., 2004. 308 с.

17. Худо В. Інформаційні технології в управлінні туризмом. *Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: перспективи культурного та економічного розвитку. (мат. міжнародного конгресу, м. Трускавець)*. Трускавець, 2000. С. 161–166.

18. Українська Православна Церква. URL: <https://news.church.ua/2019/09/26/pravoslavne-palomnictvo-istoriya-i-tradiciji/>

19. Регіональний туризм: стратегія, ресурси, перспективи розвитку. URL: <file:///C:/Users/Acer/Downloads/2016PDF.pdf>

Наукове видання

Мультимедійний проєкт

УКРАЇНА НА СВІТОВОМУ ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ

*Студентський збірник наукових праць
за редакцією Сергія РУДЬКА*

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Формат 42х30/4. Ум. друк. арк. 6,51. Зам. № 19–21.
Наклад 30 пр. Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Myriad Pro».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено: ФОП Свинарчук М. В.,
тел.: +38(068) 68 35 800, e-mail: 35800@ukr.net